

Van Tsaar tot Revolutie

Peter de Grote, ca. 1710

Van Rurik tot Alexander Nevskij

In de eerste helft van de negende eeuw stichtte de Varjaakse leider Rurik bij een Slavische nederzetting de stad Novgorod. Rurik werd daarmee de stichter van de dynastie der Rurikiden die eeuwenlang de vroege geschiedenis van Rusland zouden bepalen. Intussen was het gehele verkeersnet tussen Oostzee en Zwarte Zee onder controle van de Varjaken gekomen. Twee volgelingen van Rurik overmeesterden Kiev, de oude zetel van de Oostslavische Poljanen. Waarschijnlijk is Rurik in 879 in Novgorod gestorven. Oleg, een familielid van Rurik, bracht het gebied van de Poljanen onder zijn heerschappij en werd de stichter van het rijk Rus.

In 912 zakte Oleg de Djnepr af met een vloot van 2000 schepen en trok naar Constantinopel. Hij maakte de stad schatplichtig. De Byzantijnen noemden de mensen uit Kiev Rus. De opvolger van Oleg was Igor, regerend in een periode dat de dynastie der Rurikiden steeds meer versmolt met Slavische elementen.

Olga, de weduwe van Igor, nam de regeringstaken in 945 over van haar minderjarige zoon Svjatoslav. Zij wist Novgorod met Kiev te verbinden; het rijk Rus werd steeds groter. In 955 bekeerde zij zich tot het christendom, twee jaar later bracht zij een bezoek aan keizer Constantijn VII Porphyrogenitus in Constantinopel. Zij onderhield ook betrekkingen met de Duitse keizer Otto III.

De zoon van Olga, Svjatoslav, versloeg de Khazaren, maar stootte tijdens zijn veldtocht tegen de Bulgaren op de troepen van de Byzantijnen die hem in 971 tot overgave dwongen. Bij zijn terugkeer naar Kiev werd hij gedood. Svjatoslav had echter inmiddels het rijk onder zijn drie zoons verdeeld.

Vladimir I

De drie broers kregen spoedig onderling ruzie. Een zoon, Vladimir, was naar Zweden gevlucht en had daar troepen verzameld. Kiev viel door verraad in zijn handen. Vladimir was vanaf 980 alleenheerser, grootvorst, maar geheel afhankelijk van de Varjaken. Een Byzantijns verzoek om hulp in 987 kwam hem dan ook goed te pas. Hij eiste Anna, de zus van de Byzantijnse keizer Basilius II, als echtgenote en liet zich dopen. In 988 volgde het huwelijk, nadat Vladimir beloofd had de christelijk orthodoxe religie als staatsgodsdienst in te voeren in het rijk Kiev. Vladimir nam de titel 'grootvorst' aan. Hij vergrootte zijn rijk en versterkte de positie van de kerk. Het volk verzette zich tegen de invoering van de nieuwe godsdienst, die bijna overal met geweld moest worden ingevoerd. In de dertiende eeuw werd Vladimir heiligverklaard.

Na Vladimirs' doop verrezen de kerkgebouwen als paddenstoelen uit de grond. Het was voor het eerst dat men in Rusland stenen gebouwen maakte, in het bijzonder van baksteen. Invloed uit Byzantium, met name Constantinopel was daarbij zeer sterk aanwezig. Het beroemdste voorbeeld is de St.-Sophiakerk te Kiev. Met de introductie van het christendom werd het cyrillisch schrift in gebruik genomen, maar het grieks was nog lange tijd het officiële schrift. Het christelijk geloof fungeerde als bindmiddel voor de verschillende volkeren in het rijk. Het verschafte de vorsten als beschermheren van het nieuwe geloof extra legitimiteit. De grootvorsten van Kiev trouwden met kandidaten uit geheel Europa, zoals Noorwegen, Zweden, Frankrijk het Duitse rijk en Polen.

Jaroslav de Wijze

Na de dood van Vladimir brak er een enorme strijd uit tussen de zonen over de opvolging: Svjatopolk maakte zich meester van Kiev en liet Boris en Gleb vermoorden. Zij werden kort na hun dood heiligverklaard. De vijfde broer, Jaroslav, verdreef Svjatopolk uit Kiev. In 1036 kreeg Jaroslav de alleenheerschappij in handen. Hij werd benoemd tot bestuurder van Rostov en kreeg in 1010 het gezag over Novgorod. In die periode stichtte hij de stad Yaroslav aan de Wolga. Jaroslav vaardigde het eerste wetboek uit en gaf Novgorod zoveel voorrechten dat het tot een zelfstandige republiek werd. Na het conflict met zijn broer Mstislav kon Jaroslav in 1036 het rijk herenigen. Hij bouwde in dat jaar de Sofiakathedraal in Kiev en de gelijknamige kathedraal in Novgorod. De handelscontacten met andere landen werden uitgebreid, hij bepaalde dat in plaats van een aartsbisschop de kerk werd bestuurd door een metropoliet. Met West-Europese staten onderhield hij levendige economische en politieke contacten.

Na de dood van Jaroslav kwamen zijn vijf zonen en één kleinzoon overeen het rijk collectief te besturen. De oudste erfgenaam werd grootvorst van Kiev. De andere vier erfgenamen kregen het bewind over kleinere steden. Bij het overlijden van de grootvorst van Kiev schoof ieder een plaats op in de hiërarchie. Dit leidde onvermijdelijk tot conflicten en het centrale gezag brokkelde steeds verder af. Tussen 1025 en 1224 waren er niet minder dan 80 burgeroorlogen. In 1100 bestond het rijk Kiev uit 12 deelvorstendommen.

Na de dood van Vladimir Monomach in 1125 probeerden zijn afstammelingen nog een tijd de eenheid te bewaren. Zijn zesde zoon was Joeri Dolgoroeki. Hem werd door zijn vader opgedragen de provincie Vladimir-Suzdal te besturen. Hij bouwde in Suzdal tal van vestingsteden, zoals Pereslavl-Zalessky. In 1147 had Joeri Dolgoroeki een ontmoeting met Svjatoslav Olgovitsj aan de Moskou-rivier, een plaats die het latere Moskou zou worden. In 1156 liet hij de nederzetting versterken met houten wallen en

een gracht. Hij zou enkele jaren grootvorst van Kiev zijn tot aan zijn dood in 1157. Zijn zoon Andrei Bogoljoebski plunderde in 1169 Kiev en maakte Vladimir tot een machtige residentiestad.

In Kiev resideerde in de twaalfde en dertiende eeuw alleen nog maar de aartsbisschop, het hoofd van de Russisch - orthodoxe kerk. De patriarch van Constantinopel bleef de hoogste kerkelijke instantie.

Rijk Rus van Kiev

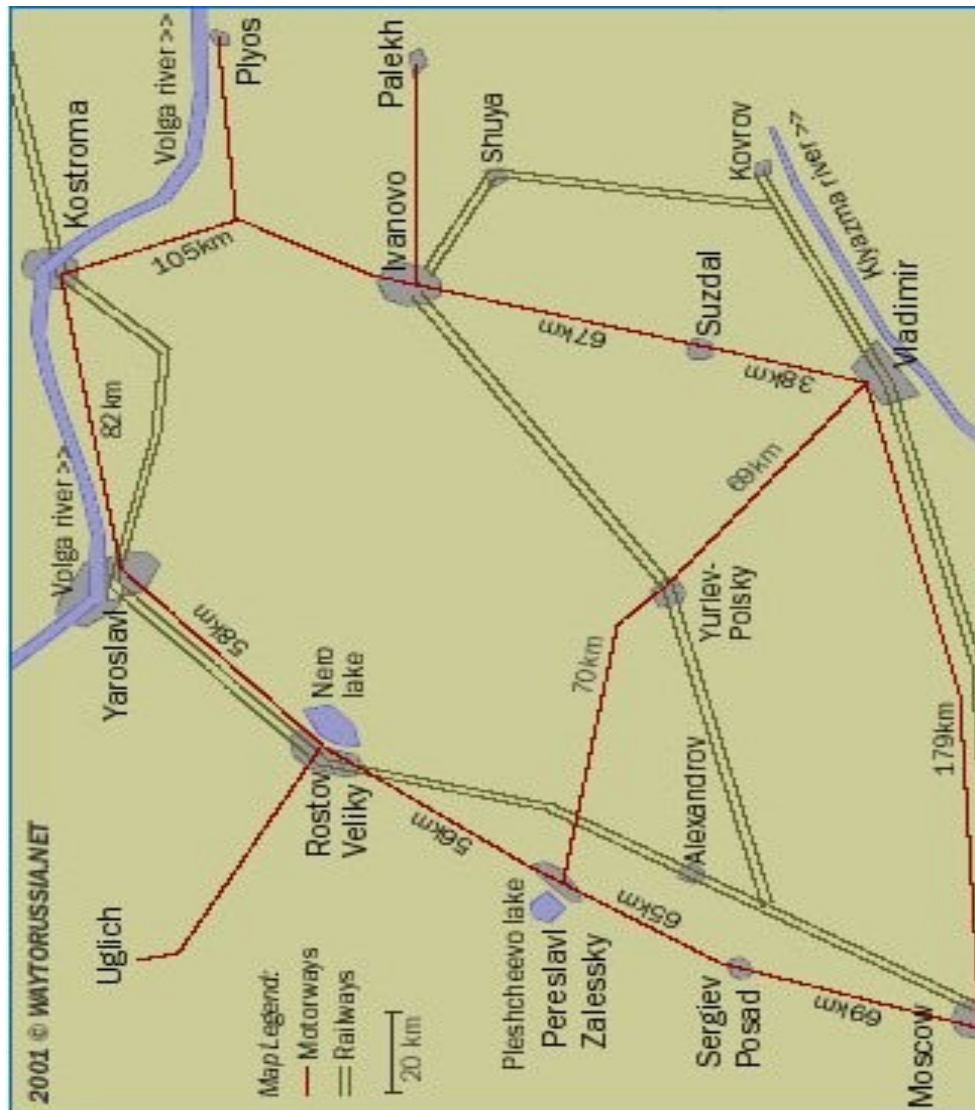
In 1237 werd het land door hordes Mongolen en Tataren overspoeld onder aanvoering van Djingiz Khan. In 1237 verwoestten de Mongolen het vorstendom Vladimir-Suzdal. In 1420 werd Kiev bestormd, uitgemoord en platgebrand. De Russische vorstendommen bleven onder heerschappij van de Mongolen.

Alexander Nevskij

Aleksander Nevskij, vorst van Novgorod, 1236-1251, hield dankzij zijn collaboratie met de Mongolen de rug vrij en versloeg in 1240 langs de Neva oprukkende Zweden, en in 1242 ook opdringende Duitse ordenridders. Hij werd nieuwe grootvorst van

Vladimir, 1252-1263, en ontwikkelde zich als een toonaangevende persoonlijkheid in het rijk Rus. De Mongolen waren tolerant ten aanzien van de orthodoxe godsdienst, zolang redelijke tribuutbetalingen werden gedaan. Zij verwoestten ook Moskou, maar de stad ontwikkelde zich daarna snel tot middelpunt van een klein vorstendom dat grootvorst Aleksandr Nevskij in 1263 overdroeg aan zijn jongste zoon Daniil. Na de dood van Aleksander Nevskij bleef Vladimir tot in de 14de eeuw het machtscentrum van het rijk Rus. In 1299 verplaatste de aartsbisschop zijn zetel van Kiev naar Vladimir. Geleidelijk aan verschoven de posities echter. De nieuwe vorstendommen Tver en Moskou traden steeds meer op de voorgrond.

Vorsten van Moskou

In 1325 werd Ivan Danilovitsj vorst van Moskou. Met hulp van de khan van de Mongools-Tataarse hordes verwierf hij het privilege om belasting te heffen bij talrijke vorsten in het rijk Rus. In 1328 werd hij door de khan van de Tataren tot grootvorst van Vladimir benoemd. Hij zetelde voortaan in Moskou. Twee jaar daarvoor had hij ook de metropoeliet van Vladimir naar het Kremlin van Moskou laten komen. Uit het grootvorstendom Vladimir ontstond het machtige grootvorstendom Moskou.

Zijn kleinzoon Dmitrij Donskoj omgaf Moskou met een palissadenwal en verving de houten vesting van het Kremlin door een kolossale kalkstenen muur. In 1378 en 1380 versloeg Dimitrij aan de Don het leger van de Mongools-Tataarse horden. Twee jaar later zouden de verslagenen zich wreken en verwoestten Moskou. Daarbij doodden zij 24000 inwoners. Moskou profileerde zich ondanks alles steeds duidelijker als leider van de Russische vorstendommen.

In 1407 verschenen de horden opnieuw en veroverden de stad. Wederom herrees Moskou uit de as en het puin. Handel en nijverheid bloeiden.

Tijdens de regering van Vassilij II (1425-1462) begon een tien jaar durende bloedige familievete over de erfopvolging. Vassilij moest tot drie maal toe uit Moskou vluchten, raakte in Tataarse gevangenschap, maar behield uiteindelijk de macht. Moskou werd het centrum van oud-Rusland. De munten van Vassilij droegen voortaan het opschrift 'Heer van het gehele rijk Roes'. Een honderdjarige bloeiperiode brak aan.

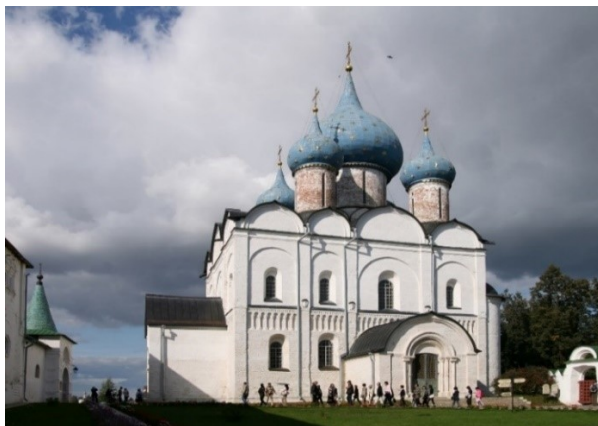
In 1453 veroverden de Turken Constantinopel. In 1459 besloot de synode van de Russische bisschoppen dat de aartsbisschop van Roes de bekrachtiging van de patriarch van Constantinopel niet meer nodig had, de toestemming van de grootvorst van Moskou was voldoende.

Na Wladimirs' doop verrezen de kerkgebouwen in Kiev als paddestoelen uit de grond. De vroegste kerken zijn echter verloren gegaan. Zuiver Byzantijnse invloed die tot op de huidige dag te zien valt, betreft Kievs St-Sophia. Oorspronkelijk werd de hoofdkoepel omgeven door twaalf kleinere. Typisch voor de Russische bouw is het ritmisch systeem van ronde vormen.

Naast Kiev speelde Novgorod een grote rol binnen de cultuur van omstreeks 1000, evenals Wladimir-Suzdal. In tegenstelling tot Kiev, dat door de residentie van de metropoliet een belangrijk geestelijk centrum was, lag in Novgorod de nadruk op handel. Novgorod had nauwe contacten met West-Europa, vooral met de Duitstalige landen. Als gevolg hiervan beschikte de stad over een kosmopolitisch karakter: de bouwkunst van Novgorod werd dan ook enerzijds bepaald door de Kievo-Byzantijnse invloed en anderzijds door die van het Westen.

De kerk aan de Nerlj, 1165-1166, toont de grote rol die de geveldecoratie speelde in de kerkenbouw van Wladimir-Suzdal. De kenmerken van de Nerlj-kerk bereikten een hoogtepunt in de Koimesis-kerk te Wladimir, 1158-1161, uitgebreid 1183-1189. De Demetrioskerk in dezelfde stad toont zelfs volledige reliëfvelden in plaats van reliëflijsten tegen de buitengevels.

Eeuwenlang was de ikonerkunst de allesbepalende vorm van schilderkunst in Rusland. De invloed van de Byzantijnse ikonerkunst uit Constantinopel blijkt hierbij - zeker vanaf het midden van de 14de eeuw - zeer wezenlijk, met een sterk gevoel voor beweging, illusie, dramatiek en een impressionistische schildertrant. Theofanes de Griek ontwikkelde deze kenmerken verder tot diep in de 15de eeuw. Naast de ikonenschool van Novgorod werd in de 15de eeuw een grote rol gespeeld door Moskou met als belangrijkste exponent Andrej Rublov. Hij werkte met Theophanes de Griek samen. De laat 15de eeuwse kunst in Moskou werd bepaald door meester Dionysios.

Suzdal, kathedraal van de Geboorte van de Moeder Gods

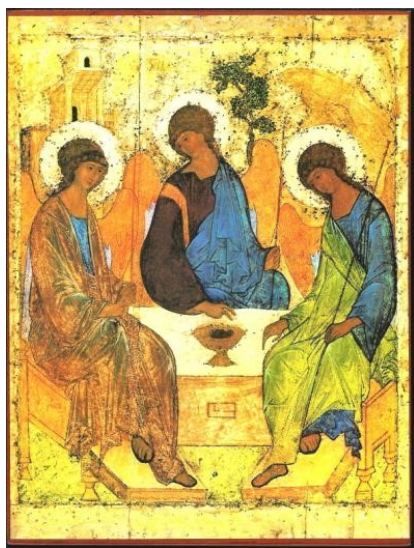
Iconen en schilderkunst

Iconen worden in werkgemeenschappen gemaakt, waarin de oudsten de compositieschema's moeten vastleggen. Handboeken - podlinski- voorzien in de canon, waardoor de schilders slechts zeer weinig artistieke speelruimte bezitten. Tot aan het einde van de 16de eeuw bleven de Russische iconenschilders voornamelijk anoniem; hun artistiek handelen was veeleer een deel van een groot geheel. Dat bijzondere iconenschilders door hun artistieke individualiteit opvielen, blijkt uit namen als Feofan Greks, Andrej Rubljow, of Dionissij. Iconenschilders waren in de middeleeuwen zeer geziene persoonlijkheden.

Iconen zijn tot de dag van vandaag integrale bestanddelen van de orthodoxe liturgie. Aan veel iconen worden wonderbaarlijke krachten toegeschreven, met name die van de Moeder Gods.

Fraaie getuigenissen van de oud-Russische iconenkunst uit de twaalfde en dertiende eeuw zijn vooral in Novgorod bewaard. Al vroeg ontwikkelde zich hier een eigen, onafhankelijke iconenschilderkunst, de School van Novgorod. Scherpe silhouetten, grote vlakken, een krachtig kleurgebruik en eenvoudige compositie zijn karakteristiek. Hoewel verfijnder en technisch perfecter verloor de iconenkunst van Novgorod in de loop van de vijftiende eeuw haar expressieve directheid. De lokale kunsttradities- waaronder die van Wladimir-Suzdal- smolten samen tot de stijl van de Moskouse School met haar doordachte composities en harmonische kleuren.

De gouden periode van de iconenschilderkunst werd ingeleid door Andrej Rublow en Feofan Grek. Sinds de periode van deze schilders kennen wij de iconostasen in de oud-Russische kunst. Sinds deze tijd kennen wij de vijfzangige iconostasen met een grondschema dat zich inhoudelijk en stilistisch aan de muurschilderkunst aanpast. Er is sprake van een horizontale en verticale ordening.

Andrei Rublow, Triniteit

De belangrijkste navolger van Rublow is Dionissij, ca. 100 jaar later, die de lyrische elegantie en het koloriet van Rublow overnam, maar naturalistische humaniteit in de iconenkunst introduceerde. Rond 1500 ziet men al dat de ideaaltypen worden losgelaten. Vanaf het midden van de 16de eeuw bespeurt men meer en meer dat de iconen liturgische teksten illustreren en verklaren. In de tweede helft van de 16de eeuw won de schilderkunst aan expressiviteit. Het koloriet is veranderd in krachtige kleurwaarden, veel vertellende details worden toegevoegd.

Op aandrang van Iwan de Verschrikkelijke werd het zelfs mogelijk dat heiligen en vorsten, zelfs leken, levensgroot werden afgebeeld.

In de zeventiende eeuw traden ongewone details in de iconenschilderkunst binnen, zoals betoverende landschappen. De schilders treden uit de anonimiteit.

Naast iconen produceerde de Russische kunst van de middeleeuwen vooral muurschilderingen. De vormgeving van het iconografisch programma en de plaatsbepaling van de thema's in de kerkruimte wordt bepaald door het gegeven dat de kerk een afbeelding van de goddelijke heils- en wereldorde is.

De hoofdkoepel symboliseert het hemelgewelf, waarin Christus als Pantocrator heerst. De vier aartsengelen en cherubijnen zijn onder hem afgebeeld. In de tamboer volgen de 12 profeten en op de pendentieven de vier evangelisten. De tongewelven en bovenste muurvlakken dienen als overgang van het hemelse naar het aardse, de kerkruimte. Hier wordt de feestdagencyclus van de orthodoxe kerk voorgesteld. In de derde wandzone van de verticale hiërarchie, de meest donkere kerkruimte, worden de afbeeldingen kleiner en stellen de heiligen en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders voor. Naast de koepel is de meest markante ruimte de apsis, waarin de Moeder Gods orans is voorgesteld, middelares tussen God en de mensen. Aan de westzijde treft men meestentijds een grootse voorstelling van Het Laatste Oordeel aan.

Ivan III: Roma Tertia

Ivan III regeerde als grootvorst van Moskou van 1462 tot 1505. Hij verdrievoudigde het territorium van Moskou en maakte een einde aan de bepalende positie van de Mongoolse Gouden Horde. Hij legde het fundament voor de latere Russische staat.

Na de val van Constantinopel in 1453 werd de grootvorst van Moskou gezien als de opvolger van de Byzantijnse keizers. Ivan III noemde zich al 'heerser over heel Rusland'. In zijn buitenlandse correspondentie begon hij zich te gedragen als tsaar. Na de dood van zijn eerste vrouw in 1467, en geholpen door de suggestie van paus Paulus II die Moskou aan de Heilige Stoel wilde binden, trouwde Ivan met Zoe Palaeologus, dochter van de broer van de laatste Byzantijnse keizer. De paus werd gefrusteerd toen zij het geloof van de orthodoxie aannam. Tegelijkertijd bevorderde zij bij haar echtgenoot keizerlijke ideeën. Door haar toedoen werden de ceremoniële gebruiken van Constantinopel overgenomen door het hof in Moskou.

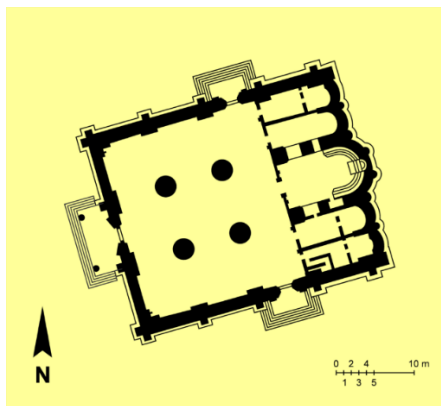
Ivan III

Moskou werd een wereldstad, waar de Byzantijnse adel, Griekse geleerden en Italiaanse bouwmeesters elkaar ontmoetten. De stad beschouwde zich na de val van Constantinopel als het derde Rome. De bojaren werden niet meer geraadpleegd bij staatszaken. Ivan stopte met het betalen van de gebruikelijke belastingen aan Ahmed Khan van de Gouden Horde. De relaties met de Turkse sultans was goed.

De eerste contacten met het Westen

Tijdens de Tatarenoverheersing hebben de grootvorsten van Moskou zich min of meer onafhankelijk weten te houden. Toen de Tataren definitief verjaagd werden, ontstond een zekere Europeanisering, die het resultaat was van handelscontacten en van de herovering van de Oekraïne.

De grote bouwoperaties onder Ivan III in het Kremlin getuigen voor het eerst van een daadwerkelijke invloed van het Westen. Twee kerken, de Annunciatiekerk en de Kerk van de Depositie van het Gewaad zijn gebouwd door architecten uit Pskov, met een scala aan traditioneel-Russische vormen zoals de uivormige koepels, ojievbogen, e. d. De bouw van de Kathedraal van de Moeder Gods Ontslaping in het Kremlin betekende een eerste keerpunt. Deze belangrijke kathedraal deed dienst als kroningskerk van de tsaren. Omdat de bestaande kerk bouwvallig was geworden, werd in 1471 besloten tot de bouw van een nieuwe. Deze door Russische architecten gebouwde kerk stortte nog voor voltooiing in 1474 in. Daarop besloot Ivan III zijn ambassadeur Semion Tolbuzin in Italië op zoek te gaan naar een capabele architect. Er bestonden reeds sinds diverse jaren contacten tussen de Russische vorst en de hofcultuur in Italië, niet in de minste plaats omdat de tweede vrouw van Ivan III, Zoë, een aantal jaren in Italië had verbleven onder voogdij van de paus. De ambassadeur wist Aristotele Fioravanti, zijn zoon en assistent naar Moskou te halen. Fioravanti had lange tijd als architect in Noord-Italië gewerkt en was in 1458 in dienst getreden van Francesco Sforza in Milaan. Hij had daar samengewerkt met de befaamde architect Filarete.

Kremlin, Kathedraal Moeder Gods Ontslaping, exterieur en plattegrond

De Maria ten Hemelopnemingkathedraal te Vladimir was het voorbeeld. Fioravanti maakte bij de bouw gebruik van Oudrussische tradities als ook de moderne techniek, gebaseerd op de gulden snede, waardoor een uitgekiende maatverhouding ontstond. De gewelven zijn maar een tegel dik, mogelijk omdat Fioravanti baksteen gebruikte voor de gewelven. De Maria ten Hemelopnemingkathedraal te Vladimir was het voorbeeld, maar Fioravanti gebruikte de Italiaanse belangstelling voor rationalisme door het concept van structurele harmonie toe te passen, bepaald door de regels van geometrie. Het traditioneel Russisch ingeschreven kruisplan maakte plaats voor de ruimtelijk transparante formule van 12 gelijke vierkante traveeën.

De nieuwgebouwde muren van het Kremlin waren evenzeer het product van Italiaanse fortificatietechnieken van de vijftiende eeuw, vooral in Lombardije en de Povlakte. Tussen 1485 en 1516 werden de oude fortificaties vervangen door nieuwe muren en torens van baksteen. De belangrijkste architect van deze fortificaties was Pietro Antonio Solari die in 1490 uit Milaan in Moskou arriveerde. Beroemd van Solari werd

de bouw van het zog. Facettenpaleis, het eerste stenen paleis in Moskou, gebruikt voor banketten en staatsrecepties. Het paleis is goed te vergelijken met het Palazzo dei Diamanti te Ferrara. De bovenverdieping bestaat uit een 22 bij 22 meter grote zaal, waarvan het kruisgewelf door één centrale pijler wordt gedragen.

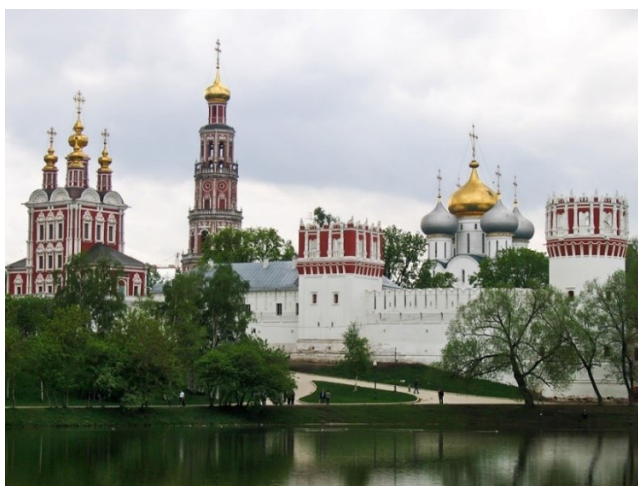

Kremlin, ommuring

De Aartsengelkathedraal dateert uit 1505-1508, en is van de hand van de Milanese architect Alovio Nuovo, en werd gebouwd onder Iwan III. Het is een fraaie vermenging van Russische traditie en NoordItaliaanse renaissance. Het exterieur toont de meest extravagante Italiaanse renaissancevormen, maar het interieur is weer een 'ouderwets' ingeschreven kruis. De kerk was de grafkerk van de tsaren.

Het talent van de Italiaanse architecten die het Kremlin herschiepen bestond zowel in het aanpassen van Noord-Italiaanse motieven en constructietechnieken aan lokale behoeften, als ook in het accepteren van de pre-Mongoolse Russische architectuur. Zo konden 16de eeuwse Russische architecten westerse vernieuwingen overnemen zonder de eigen tradities te verwerpen.

Basil III was de zoon van Ivan III en grootvorst van Moskou van 1505 tot 1533. Hij zette de politiek voort die zijn vader ingezet had. Ter ere van het innemen van Smolensk stichtte hij in 1524 het beroemd Novodevitchi-klooster in Moskou. Hij had geen opvolger. In 1526 scheidde hij van zijn vrouw Solomonida Saburova, onder groot protest van de kerk. Hij huwde de Servische prinses Elena Glinskaya. Tot grote vreugde van het volk werd er nu wel een zoon geboren: de latere Ivan IV. Drie jaar later stierf de grootvorst. Zijn weduwe werd regentes.

Moskou, Novodevitchi-klooster

Novodevitsji -klooster

Vassilij III stichtte in 1542 dit klooster als een van de verdedigingskloosters van Moskou, dat snel een van de rijkste in Rusland werd. Toen Ivan IV de opstandige bojaren terechtstelde, dwong hij hun weduwen in het klooster in te treden en hun bezittingen te schenken. Zo werd dit klooster het rijkste van Rusland. Tijdens de hoogtijdagen in de 17de eeuw bezat het 1500 lijfeigenen. Het fungeerde als exclusief internaat voor de dochters van de adel, van wie niet iedereen vrijwillig hier verbleef. De halfzuster van Peter de Grote, Sofia, liet tussen 1682 en 1689 het klooster drastisch verbouwen. Peter de Grote liet zijn heerszuchtige halfzuster Sofia in 1689 hier gevangen zetten. Na de opstand van de strelietsen moest zij de sluiert aannemen. Bijna alle gebouwen zijn opgetrokken in de feestelijke Moskouse 'barokstijl'. De muren, twaalf torens en poortkerken dateren uit de zeventiende eeuw, toen het klooster geen verdedigingstaken meer te vervullen had. Het middelpunt van het klooster is de kathedraal van de Moeder Gods van Smolensk.

Ivan IV: de Verschrikkelijke

Ivan IV (1533-1584), bijgenaamd de Verschrikkelijke, kwam als driejarige op de troon. Als zestienjarige werd hij in 1547 tot tsaar gekroond als een door god gewilde opvolger van de Oostromeinse en Byzantijnse keizer. Hij versterkte het centrale gezag door de hervormingen in het bestuur en de rechtspraak. Hij onderdrukte de bojaren en maakte de lagere ambtenarenstand tot bestuursklasse. Met de verovering van de Tataarse khanaten Kasan in 1552 en Astrakan in 1556 annexeerde Ivan het gehele Volgagebied tot aan de Kaspische Zee. In 1588 raakte hij verwickeld in een 25-jarige oorlog met Polen en Zweden, die leidde tot de ineenstorting van de economie en de isolatie van Moskou van de Oostzee.

Hij stelde een wet in die de bewegingsvrijheid van de boeren beperkte. Deze wet was een belangrijke opstap naar het latere lijfeigenschap. De bojaren werden zeer beknot in hun macht. Hun aloude recht om hun diensten aan een andere vorst aan te bieden werd ingeperkt, evenals het recht om grond te bezitten zonder diensten te verlenen aan de tsaar. Ivan geloofde dat zijn vrouw Anastasia Romanova vermoord was door bojaren. Na haar dood werd hij gewelddadig en paranoïde. Zijn geheime politie ontwikkelde zich tot een moorddadige bandietenbende. De staatsterreur bracht hem uiteindelijk ook in conflict met de Kerk. De metropoliet Filip, die door Ivan zélf naar Moskou was gehaald om hoofd van de Kerk te worden, begon openlijk stelling te nemen tegen de wetteloosheid en wreedheid van de geheime politie. Nadat de metropoliet eens geweigerd had om de tsaar de zegen te geven, viel hij in ongenade en werd verbannen. In Moskou stelde de godsnar Vasili zich in zijn preken ook op tegen de tsaar. In 1581 sloeg Ivan zijn tweede zoon Ivan Ivanovitsj dood in een bui van razernij.

Kolomenskoje

Ten zuiden van de stadskern ligt aan een bocht van de Moskva de vroegere zomerresidentie van de tsaar. Het paleiscomplex dateert uit de tijd van Dimitrij Donskoj. Kolomenskoje werd tijdens het bewind van Ivan de Verschrikkelijke een favoriete plaats voor de tsaren om zich in de zomer terug te trekken. De Russen noemden het reusachtige houten gebouw het achtste wereldwonder.

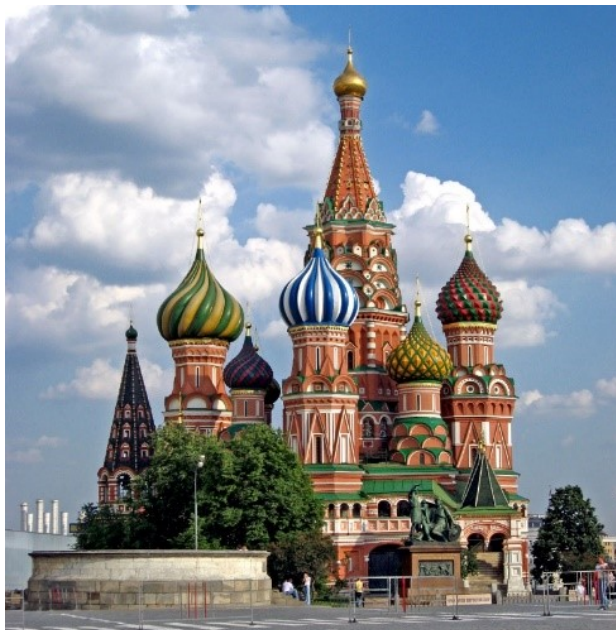
De kerk van Christus ten Hemelopneming is de grootste en fraaiste stenen kerk met tentdak in het rijk Rus. De kerk is in 1530 gebouwd naar aanleiding van de geboorte van de troonopvolger van Vassilij III, Ivan de Verschrikkelijke. De kerk is maar liefst

63 meter hoog. Tentdakkoepels zijn in Rusland normaal gesproken van hout. Aan het exterieur bespeurt men de invloed van de Italiaanse renaissance. Aan de overkant van een pittoresk dal van het vroegere dorp Djakovo bevindt zich de Johannes de Doperkerk, die in 1547 ter ere van de kroning van Ivan IV werd gebouwd. De kerk toont het eindpunt van de ontwikkeling van een kruiskoepelkerk naar een kerk met vijf koepels. Ook hier zijn renaissance-vormen evident.

Kolomenskoje, paleis en kathedraal Christus ten Hemelopneming

Tsaar Alexis I had in de 17de eeuw alle houten gebouwen laten slopen en bouwde een nieuw groot houten paleis. Het werd bekend als een 'Achtste Wereldwonder' vanwege het omvangrijk netwerk van galerijen en 250 kamers. De latere tsarina Elizabeth I werd hier geboren. Peter de Grote bracht er zijn jeugdijaren door. Catharina de Grote liet het paleis slopen, omdat het hof in St. Petersburg resideerde.

Moskou, Basil kathedraal met ervóór beeldengroep Minin en Pozarski

Het Rode Plein: Basilius-kathedraal

Tussen de oostelijke muren van het Kremlin en de Moskva was de oude wijk van koop- en ambachtslieden; hier kwamen alle handelsroutes uit alle delen van het rijk samen. Sinds in de 17de eeuw het plein werd omgeven met fraaie handelshuizen, droeg het de naam 'Krasnaja Plosjtsad' ofwel 'Rode Plein' (rood = mooi). Het meest opvallende monument is de Basiliuskathedraal aan de zuidzijde van het plein. Ivan IV liet ter herinering aan zijn overwinning op de gouden horde de kerk

bouwen. Op 1 oktober 1552 hadden zijn troepen Kazan ingenomen. De kerk was oorspronkelijk gewijd aan Maria Bescherming aan de Gracht. Door de weelderige vormen en kleuren van de koepels van de kerk lijkt hij op een sprookje. De kerk heeft een kruisplan, gevormd door een negental kapellen. Alle kapellen liggen op een 'podiumachtige' kelderverdieping. In 1588, na de dood van Ivan IV, werd de grafkapel voor de godsnar Vasilij toegevoegd. Vasilij was een rondtrekkende predikant ten tijde van Ivan IV, die onrechtvaardigheden van de overheid aan de kaak stelde en door het volk als een heilige werd vereerd. Na zijn bijzetting werd de kerk voortaan Basiliuskathedraal genoemd.

Basilius de Grote en Vasilij de godsnar

De tijd der Troebelen

De periode van 1604 tot 1613, waren de woeligste jaren in de geschiedenis van Rusland tot de Russische Revolutie in 1917. Na de dood van kinderloze tsaar Fjodor, de geestelijk minder begaafde zoon van Ivan de Verschrikkelijke, werd Boris Godoenov, eerst een soort hofmeier die in Fjodor's plaats regeerde, in 1598 door een Landdag tot tsaar gekroond. Hoewel hij aanvankelijk zeer populair was, sloeg dit later om in het tegendeel, in het bijzonder door de hongersnood van 1601-1603. Ook waren de boeren ontevreden, omdat Godoenov een wet had goedgekeurd waarbij de lijfeigenschap werd verscherpt. In 1603 werd een volksopstand door het leger neergeslagen. In 1604 trok een man die beweerde de miraculeus ontkomen tsarevitsj Dimitri te zijn, het land binnen. Hij werd gesteund door Polen en kreeg een klein leger opdat hij, eenmaal tsaar, enkele gebieden in West-Rusland zou afstaan aan Polen. Deze Valse Dimitri wist velen voor zijn zaak te winnen, omdat hij opkwam voor de boeren en hun betere levensvoorwaarden beloofde. In 1605, na de plotselinge dood van Godoenov, werd hij tsaar, maar bleef dat minder dan een jaar. Zijn opvolger, Vasili Sjoejski kreeg te maken met een tweede valse Dimitri, opnieuw gesteund door de Polen, die na diens dood een leger stuurden dat Moskou zou veroveren. Dit leger bestond behalve uit Poolse troepen ook uit boeren, die protesteerden tegen hun slechte leefomstandigheden, en uit bojaren, die ijverden voor een strengere wetgeving wat

lijfeigenschap betreft; deze omstandigheid bracht interne conflicten teweeg. In 1610 werd de Poolse kroonprins Wladislaus Wasa, met steun van een pro-Poolse bojarenfactie, tot tsaar van Moskou gekroond. Dit leidde tot patriottische opstanden in het gehele land, en op 25 oktober 1612 moest het Poolse garnizoen in Moskou zich overgeven aan de volksmilities onder leiding van de legendarische Kozma Minin en vorst Pozjarski. De Tijd der Troebelen eindigde op 21 februari 1613 met de verkiezing tot tsaar van Michael Romanov, de eerste tsaar uit het geslacht Romanov, dat tot de Revolutie van 1917 over Rusland bleef heersen.

Boris Godoenov

Valse Dimitri I

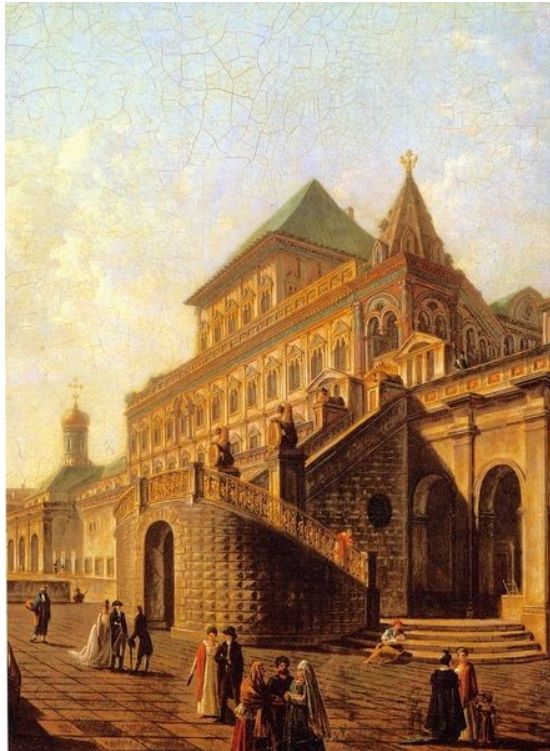
Na de wederopbouw van de verwoeste stadsdelen werd Moskou mooier dan ooit tevoren. Tegen het midden van de zeventiende eeuw had Moskou al 27000 huizen, overeenkomend met ongeveer 200.000 inwoners.

Moskou, Terjempaleis

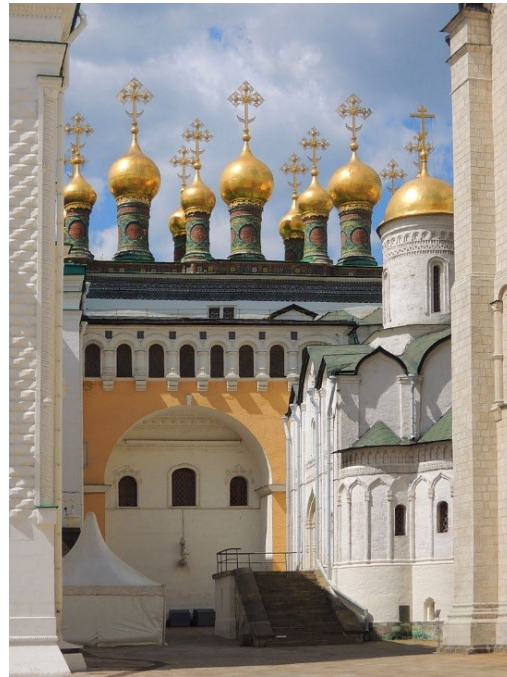
Het Terjempaleis in het Kremlin ontstond in de 16de eeuw en werd gebouwd door Aloisio da Milano. Omstreeks 1635 werden de bovenverdiepingen en de barokke muurschilderingen toegevoegd. In het Terjem (= torenhuis) bevonden zich de privé-vertrekken van de tsarenfamilie. Bij het Terjempaleis stonden enkele kleine kerken, die als huiskapellen dienst deden. In 1680/1 kregen de kapellen een gemeenschappelijk dak met elf koepels. Het paleis bestaat uit 5 verdiepingen. Op de 3de verdieping woonden de tsarina en haar kinderen. De 4de verdieping omvatte de privé-vertrekken van de tsaar. In de bovenste verdieping resideerde de douma van de bojaren. Na diverse branden werden de interieurs in 1837 opnieuw beschilderd in de Russische revival stijl.

De wapenkamer bevindt zich nu in het grote Kremlinpaleis en omvat een uiterst rijke collectie kostbaarheden van grootvorsten en tsaren. De geschiedenis van de verzameling gaat terug tot de veertiende eeuw, toen er een werkplaats voor het vervaardigen van wapens en harnassen was. In 1511 legde de werkplaats zich ook toe op de opslag en het onderhoud van de grootvorstelijke parade-uitrusting. De wapenkamer ontwikkelde zich langzaam tot een centrum van artistieke bedrijvigheid en tot een schatkamer van oorlogstroeën, e. d.

In 1652 gaf patriarch Nikita Minov opdracht voor de bouw van het Patriarchenpaleis. De Twaalf Apostelenkerk, 1653-1656, behoort bij het paleis. Deze patriarch nam de naam Nikon aan en organiseerde hervormingen die de scheuring van de orthodoxe kerk in Rusland tot gevolg had. Zijn streven om de kerkelijke macht boven de wereldlijke te plaatsen leidde uiteindelijk tot een breuk met de tsaar in 1666 tot de definitieve afzetting van de patriarch.

Moskou, Terjem-leis, ca. 1625

Moskou, privé-kapellen Terjem-paleis

Peter de Grote en het nieuwe Rusland

In 1613 stichtte Michael Fjodorovitsj als kandidaat van de dienstadel, de tsarendynastie van de Romanovs. In Novgorod waren toen de Zweden, terwijl de Polen de westelijke provincies bezetten. De verdragen van 1617 en 1618 behelsden een aanzienlijke inkrimping van het Russische rijk. Tsaar Aleksei, 1645-1667, vergrootte de Russische heerschappij in Siberië tot aan China. In 1649 versterkte hij de binding van de Russische boeren met hun geboortegrond en bevestigde daarmee het instituut van de lijfeigenschap. Tijdens de grote boerenopstand van 1667 tot 1671 onder leiding van de kozakkenaanvoerder Stepan Rasin werd het zuidoosten van het rijk geteisterd. Fjodor III (1676-1682) probeerde tijdens de eerste Turkse oorlog, 1677-1681, tevergeefs de Krim op de Ottomanen te veroveren en zo toegang tot de Zwarte Zee te krijgen.

Peter I (1682-1725) werd als negenjarige jongen samen met zijn zwakzinnige halfbroer Ivan V uitgeroepen tot tsaar van Rusland. Met behulp van de strelieten trok Sofia, zijn oudere halfzuster, het regeringsgezag naar zich toe. De strelieten (strelitsi = beschermers) waren in het midden van de zestiende eeuw door Iwan de Verschrikkelijke als vast corps aangesteld en hadden allengs meer invloed op de Russische politiek gekregen. In 1689 lukte het de jonge Peter om zelf het staatsbestuur in handen te nemen. In 1697 reisde hij incognito met een Russische gezantschap naar het Westen om kennis te nemen van de militair-technische, economische en culturele ontwikkeling van West-Europa en om bondgenoten te winnen voor een oorlog tegen Zweden. Hij wilde het Russische rijk even belangrijk maken als de grote Europese staten om zo het rijk uit zijn isolement te halen en het een toegang tot de zee te verschaffen.

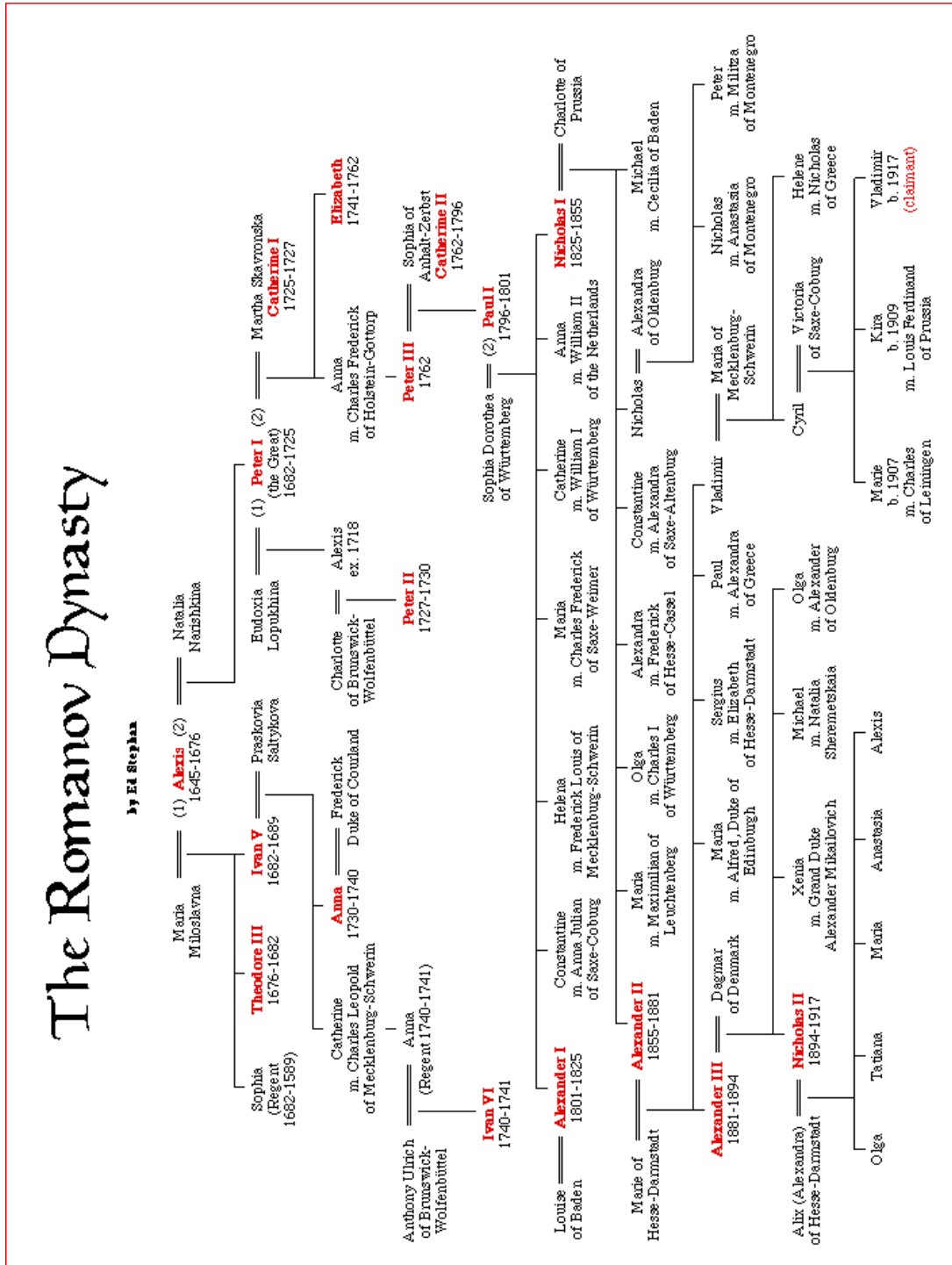
Alleen Denemarken en August de Sterke van Saksen-Polen waren bereid het op te nemen tegen de Zweden. Een opstand van de strelieten in 1698 riep Peter naar Moskou terug. Hij liet honderden leiders executeren en liquideerde het corps. In 1700 begon de Noordse oorlog (1700-1721).

Surikov, de ochtend van de executie van de strelietse

The Romanov Dynasty

by Ed Stephan

Bij het begin van deze oorlog leden de Russen bij Narva een gevoelige nederlaag. De Zweden keerden zich nu tegen hun tweede tegenstander, August de Sterke van Saksen en Polen. Karel XII van Zweden verdreef de Saksen uit Polen. De Zweden rukten op tot aan de Oekraïne, waar zij in 1709 bij Poltava van de Russen verloren. In 1710 veroverde Peter Riga en Reval. In 1711 mengde ook Turkije zich in de strijd en omsingelde het Russische leger bij de Proet. Peter werd gevangen genomen, maar kwam na enkele dagen weer vrij, nadat hij Azov aan de Turken had overgedragen. In 1713/4 bezetten de Russen Finland. Pruisen en Hannover verdreven de Zweden uit Duitsland. In 1718 tijdens de belegering van de Noorse vesting Fredriksten viel Karel

XII. Bij de Vrede van Nystad in 1721 moest Zweden Lijfland, Estland, Ingermanland en Karelië aan Rusland afstaan. Daarmee had Peter de toegang tot de Oostzee bereikt, het 'venster naar Europa' was geopend. Voortaan noemde hij zich 'keizer aller Russen'. Een slagvaardige vloot en een paraat leger garandeerden de nieuwe grenzen. In de tijd van onzekerheid over de afloop van de oorlog begon Peter I in 1703 op het Hazeneiland in de Nevadelta een enorme vesting te bouwen. Met deze vesting aan de oeroude vaarroute van de 'Varjaken naar de Grieken' wilde de tsaar de toegang van Rusland naar de Oostzee verzekeren, en het 'venster naar het Westen' openstoten. In 1704 liet hij op de tegenoverliggende oever van de Neva, op de plaats van de tegenwoordige Admiraliteit een reusachtige werf bouwen.

Steeds duidelijker rijpte bij Peter de gedachte de nieuwe hoofdstad van het Russische rijk aan de Neva te laten verrijzen, zo mogelijk nog eleganter dan de andere Europese hoofdsteden. Hij nam de architect Domenico Trezzini in dienst die zich met het ontwerp van de stad ging bezig houden. De adel en ambtenaren waren aanvankelijk niet gecharmeerd van het idee Moskou te moeten inruilen voor St. Petersburg. Na de slag bij Poltova in 1709 gaf de aristocratie aarzelend toe. Op aandringen van de Duitse geleerde Gottfried Wilhelm von Leibnitz consolideerde Peter het rijk: indeling van Rusland in provincies en de invoering van ministeries (colleges). Hij vereuropeaniseerde Rusland en de Russen. Hij voerde moderne arbeidsmethoden in. De verhouding van staat en kerk werd verbroken en de patriarch vervangen door een 'heilige synode'. In 1725 stichtte hij de Akademie van Wetenschappen in Sint-Petersburg. Hij verslechterde echter nog meer de positie van de lijfeigenen door de invoering van hoofdelijke belasting.

St. Petersburg, Petrus en Paulusvesting

In november 1703 was het fort van Sankt Piter Burkh zo goed als voltooid. Het werd genoemd naar het Russisch-Orthodox feest van Petrus en Paulus, maar vermeld in het Nederlands. In 1704 werd begonnen met de bouw van een scheepswerf en een handelscentrum. In dat jaar stelde de overheid een jaarlijkse conscriptie van 40.000 boeren in die de stad moesten bouwen. In 1708 riep Peter de Russische aristocratie en kooplieden op aan de monding van de Neva huizen te bouwen. Adel en ambtenaren waren ontzet: het oude Moskou verruilen voor een door muggen geplaagd pioniersnederzetting?

Het ideaal van Peter was een solide stad te bouwen naar de voorbeelden die hij gezien had in Holland met een rationeel gepland netwerk van straten en monumentale

gebouwen. In 1714 mocht nergens in het rijk nog in steen worden gebouwd om voldoende vaklui en materiaal voor Sint-Petersburg te hebben.

Hoewel Peter zélf zeker een grote rol heeft gespeeld bij de eerste ontwerpen van de nieuwe stad, vertrouwde hij op de kundigheid van ervaren architecten uit West-Europa, met als centrale figuur de Italiaans-Zwitserse architect Domenico Trezzini die modelhuizen ontwierp. In 1716 had hij al een compleet plan voor de gehele stad geschetst. Een tweede architect die door Peter werd aangetrokken, was Jean-Baptiste Alexandre Le Blond. Andere architecten kwamen uit Holland en Duitsland.

De Petrus en Pauluskathedraal werd tussen 1712 en 1733 door Trezzini gebouwd. De kerk heeft de vorm van Nederlandse en Duitse kerken met een lang schip, een spitse toren boven het westelijke portaal en een kansel. De klokkentoren was oorspronkelijk 106 meter, maar werd in de negentiende eeuw verhoogd. Deze kerk was de grafkerk van de Romanovs. Hier werden alle Russische tsaren sinds Peter de Grote bijgezet, behalve Peter II en Nicolaas II.

Petrus en Paulkathedraal

Een belangrijk project van Trezzini was de bouw van de Twaalf Colleges voor de tien staatsministeries en de Senaat en Synode op het Vasilevsky-eiland. Op dit eiland moesten de openbare gebouwen komen, hier moesten de adel en rijke kooplieden hun villa's bouwen. Van dit laatste kwam weinig terecht. Vlakbij verrees de eerste van de wetenschappelijke instellingen van St. Petersburg, de Kunstkamer. De Kunstkamer werd gebouwd op de punt van het Vasilevsky-eiland. Het ontwerp was van de hand van de Zwitsers-Duitse architect Georg-Johann Mattarnovy die op aanbeveling van Andreas Schlüter in 1714 naar St. Petersburg was gekomen. In de toren bevindt zich een anatomisch theater en observatorium- het eerste in Rusland.

In 1710 begon Trezzini met de bouw van twee paleizen aan de linkeroever van de Neva: een winter- en zomerpaleis. Het winterpaleis bestaat niet meer, het zomerpaleis werd in 1712 voltooid. Een groots paleis werd gebouwd voor Menshikov op het Vasilevsky-eiland.

Peterhof

Van de zomerresidenties van de tsaren, het 'parelsnoer' van Sint-Petersburg, is Peterhof de grootste. Het paleis ligt op 29 kilometer afstand van de stad aan de zuidelijke oever van de Finse Golf. In 1704 bouwde Peter hier een klein houten huis en maakte zelf de eerste ontwerpen voor paleis en tuinen. Hij had de residentie vooral

nodig voor representatie; een Russisch Versailles moest aan de Neva verrijzen. De architect Jean Baptiste Alexandre Leblond gaf Peterhof grotendeels zijn huidige aanzien. Het oorspronkelijke paleis van Leblond had twee verdiepingen en was niet breder dan de grote cascade. De grote cascade werd tussen 1715 en 1724 aangelegd, een gigantische fonteinpartij met 225 verguld loden beelden. Via ondergrondse buizen wordt het water uit de rivier de Kovasja door het bijna 400 meter lange zeekanaal geloosd op de Oostzee. Vlakbij de oever staat Monplaisir, het 'Hollandse huis' van Peter de Grote, waar hij bij voorkeur vertoefde. Het dateert uit 1714-1723. Tussen 1712 en 1725 bouwde de architect Braunstein voor Peter een klein Hermitage.

Peterhof

Opvolgers van Peter de Grote

Bij zijn dood in 1725 liet Peter de Grote een machtig Russisch rijk achter, echter geen troonopvolger, die zijn werk had kunnen voortzetten (zijn zoon Aleksej stierf in 1718 in de folterkamer). Peters vertrouweling Mensjikov plaatste daarom de tsarenweduwe Catharina I (1725-1727), de vroegere boerendochter Marta Skavronska uit Litouwen, op de troon. Catharina werd opgevolgd door Peter II (1727-1730), de zoon van Aleksej, daarna kwam Anna Ivanova (1730-1740), dochter van Peters zwakzinnige broer Ivan V, aan de macht en tenslotte Ivan VI, een achterkleinzoon van Ivan V, die na dertien maanden door Elizabeth, een dochter van Peter de Grote ten val werd gebracht.

De dochter van Peter, Elizabeth, zette het werk van haar vader vol passie voort. Zij mengde zich in de politiek van Europese grootmachten, zij steunde Maria Theresia in de Oostenrijkse Successieoorlog en was bondgenoot van Oostenrijk en Frankrijk tijdens de Zevenjarige Oorlog. De tsarina stimuleerde kunsten en wetenschappen. Zij stichtte in 1757 de universiteit van Moskou, en in 1757 de Akademie van Schone Kunsten in Sint-Petersburg. De tsarina haalde reeds in 1742 de 14-jarige hertog von Holstein-Gottorp, Karl Peter Ulrich, een kleinzoon van Peter de Grote, als troonopvolger naar Rusland en huwde hem in 1745 uit aan Sofie Friederike Auguste von Anhalt-Zerbst.

Winterpaleis

Elizabeth belastte de Italiaanse architect Bartolomeo graaf Rastrelli met de bouw van het Winterpaleis. Hij bouwde ook het Smolnijklooster en het buitenverblijf te Tsarkoje Selo. Rastrelli wist het volkomen eigen karakter van de Russische Barok te creëren door de combinatie van westerse en puur-Russische vormen. Zo verbouwde hij bijvoorbeeld Peterhof en voegde twee zijpaviljoens toe. De twee nieuwe zijpaviljoens worden gekenmerkt door rijke rococo-decoratie evenals door uivormige koepels.

Elizabeth liet op de plaats van vier voorgangers een nieuwe winterpaleis bouwen. In 1762 was het nieuwe Winterpaleis klaar. De opdrachtgeefster Elisabeth was kort voor de voltooiing gestorven, ook Peter III beleefde de inwijding niet meer. De eerste die haar intrek in het paleis zou nemen, was Catharina II.

St. Petersburg, Winterpaleis

Het grote trappenhuis met de befaamde Jordaantrap bleef het karakter van Rastrelli's werk houden, ondanks vele veranderingen. Jaarlijks op 6 januari, de geboortedag van Christus, daalde de tsaar deze trap af om deel te nemen aan de plechtige processie voor de inzegening van het Nevawater, ter herinnering aan de Doop van Christus in de Jordaan. Priesters dompelden baby's in het ijskoude water om ze te dopen.

In het oosten van de stad bevindt zich het befaamde Smolnijklooster, gesticht door tsarina Elizabeth in 1744 op de plaats van een voormalig teerbedrijf. Het complex werd gebouwd door Rastrelli in een mix van Italiaanse barok en Oudrussische traditie. Poeskjin, een stad met zo'n 100.000 inwoners ligt 28 kilometer ten zuiden van Sint Petersburg. Tot 1918 heette het Tsarkoje Selo (tsarendorp), want Catharina I had hier een landhuis laten bouwen dat ten tijde van Elisabeth uitgroeide tot een prachtig paleis. Bijna alle eigenaren na haar voegden er een of meer gebouwen aan toe. Aan het paleis werkten diverse architecten, maar Bartolomeo Rastrelli verbouwde het ingrijpend tot het Grote Catharinapaleis met een 900 meter lange facade in Russische barokstijl. De paleiskerk heeft vijf koepels. Befaamd is de barnstenen zaal. De barnstenen bekleding had Peter de Grote cadeau gekregen van koning Frederik Willem I van Pruisen. Als tegenprestatie gaf hij de koning 55 lange Russen voor zijn garde. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben de Duitse soldaten het barnsteen meegenomen naar het westen, waar het spoorloos verdwenen is.

Rusland onder Catharina de Grote

In 1762 stierf Elizabeth, de hertog van Holstein-Gottorp volgde haar op als Peter III. Sofie, zijn vrouw, zorgde ervoor dat hij na enkele maanden werd onttroond en had er niets op tegen dat hij werd vermoord. De Duitse prinses werd nu onder de naam Catharina II (1762-1796) tot tsarina uitgeroepen. Catharina liet Duitse boeren zich aan de Wolga vestigen, drukte in 1774 de grootste boeren- en kozakkenopstand die Rusland ooit gekend had de kop in en dwong tijdens de twee Turkse oorlogen (1768-1774 en 1787-1792) de toegang tot de Zwarte Zee af. In 1770 was de Russische Oostzeevloot helemaal om Europa gezeild en had de Turkse Armada bij Cesme (Izmir) verslagen. In 1783 bezetten de Russen de Krim. In 1795 nam Catharina het tot dan Poolse hertogdom Koerland in het Russische rijk op.

Catharina was zeer ontwikkeld en aanhangster van het verlicht absolutisme. Zij correspondeerde met Voltaire en Diderot en legde de basis voor één van de grootste schilderijencollecties ter wereld. Men dichtte haar talrijke minnaars toe, onder wie haar politieke raadgever vorst Potemkin die de Krim veroverde.

Catharina II

Tijdens het bewind van Catharina de Grote ontwikkelde St. Petersburg zich tot een hoofdstad die in pracht zelfs Parijs ver achter zich liet en onderging een metamorfose in klassicistische stijl. Deze ontwikkeling gold voor geheel Europa, o.a. om politieke redenen, maar vooral ook de hernieuwde belangstelling voor de oudheid, Palladio, en de geschriften van Winckelmann.

Catharina de Grote maakte de collectie kunst de schitterende die ze nu is. In feite interesseerde de tsarina zich meer voor de Franse literatuur dan voor de beeldende kunst van die tijd, en dweeptte zij met Voltaire en Diderot. Dat veranderde toen zij in 1764 van de Berlijnse koopman Gotzkowsky 225 schilderijen als betaling van zijn schuld aan de Russische staat ontving. Zij liet voor deze werken de kleine Hermitage naast het Winterpaleis bouwen. In 1768 verwierf Catharina in Brussel de verzameling van de Oostenrijkse graaf Karl Coblenz en in 1769 in Dresden de verzameling van graaf Heinrich von Brühl. In 1772 kocht zij in Parijs de collectie van Pierre Crozat en vervolgens in 1779 de verzameling van de Engelse premier Lord Robert Walpole. Eminente kunstkenner adviseerden de tsarina.

Ook de derde, classicistische, bouwfase van St. Petersburg werd in hoofdzaak bepaald door buitenlandse architecten. Bouwden de voorgangers van Catharina vooral publieke projecten, zij richtte zich op privé-paleizen, publieke paleizen en paleizen voor haar favorieten en amants.

De Fransman Vallin de la Mothe bouwde in 1765 het classicistische poortgebouw dat toegang geeft tot de toen belangrijkste haven van Petersburg, Nieuw-Holland. Naast de Kunstkamer bouwde Quarenghi de Academie voor Kunsten en Wetenschappen in classicistische stijl. In 1725 kwamen voor het eerst geleerden uit Duitsland en Frankrijk in Sint Petersburg werken. In 1743 kwamen samen met Michail Lomonossov de eerste Russische professoren bij de Academie.

De architect Rinaldi bouwde het Marmeren Paleis voor Catharina's favoriet prins Orlov, iets ten noorden van het Winterpaleis aan de Neva, tussen 1768 en 1785. De gevels en het interieur bestaan uit 32 verschillende soorten marmer.

Met de Italiaan Giacomo Quarenghi bereikte het classicisme tijdens Catharina een hoogtepunt. Hij liet zich in het bijzonder bepalen door de voorbeelden van Palladio, hetgeen blijkt uit het Hermitage-theater in St.-Petersburg (1782-1785). In het oosten van de stad bevindt zich het Tauride-paleis dat Catharina II aan haar minnaar Potemkin gaf. Het geldt als één van de fraaiste en meest geproportioneerde classicistische gebouwen van Rusland. Potemkin had in 1738 de Krim van de Turken bevrijd en werd daarom benoemd tot vorst van Taurië (= Krim). Bijzonder zijn de octagonale koepelzaal waarvan de halfronde koepel aan het Romeinse Pantheon doet denken en de grandioze Catharinazaal. Paul I, die alles haatte wat met Potemkin te maken had, veranderde het paleis in een kazerne. De Catharinazaal werd een paardenstal.

Tauride paleis

Tsarkoje Selo

Een favoriete architect die Catharina uit Schotland liet komen, was Charles Cameron. Zijn Britse achtergrond illustreert Catharina's preoccupatie met het verlichte Engeland. In 1784 begon Cameron volgens de wens van Catharina II in Tsarkoje Selo met de bouw van een 'maison antique' en de befaamde 'Camerongalerij', een bijzonder voorbeeld van classicistische architectuur. De privé-vertrekken die hij voor de tsarina in Tsarkoje Selo ontwierp, weerspiegelen de ideeën van de Engelse binnenhuisarchitect Robert Adam die vooral geïnspireerd werd door de Pompeïaanse wandschilderingen.

Catharina de Grote liet rondom het grote meer liet zij een landschapstuin in Engelse stijl aanleggen. Midden in het meer staat een rostra-zuil, de Tsjesmezuil, herinnerend aan de slag bij Tsjesme in 1770. Op het eiland van de bovenste vijver staat een

classicistische concertzaal, ontworpen door Quarenghi. Met het 'krakende prieel' van Jouri Velten beginnen enkele architectonische chinoiserieën, zoals het Chinese dorp en de grote Caprice, een sierlijk Chinees prieel op een stenen brug. Het stroompje dat van het grote meer naar de bovenvijvers loopt wordt door de Palladiaanse brug overspannen. De torenruïne symboliseert het Ottomaanse rijk dat in de oorlog van 1768-1774 door de Russen zware schade werd toegebracht. De Moreazuil aan de benedenvijver is gewijd aan de overwinning van de Russische soldaten op de Ottomanen in 1770 op het schiereiland Morea.

Sint-Petersburg, Tsarkoje Selo

Catharina II liet het fameuze ruiterbeeld van Peter de Grote, tussen 1766 en 1788 door Etienne Falconet maken. De sokkel weegt 1600 ton. Op de top van een reusachtige golf zit Peter op een steigerend paard. Het hoofd van Peter werd door Falconets jonge medewerkster Marie-Anne Collot in één enkele nacht gevormd.

Etienne Falconet, Peter de Grote

Alexander I en Nicolaas I

Catharina II werd opgevolgd door haar zoon Paul I (1796-1801), wiens grillige beslissingen een samenzwering van de adel tot gevolg hadden die tot zijn dood leidde. Onder Alexander I (1801-1825) werd Rusland geconfronteerd met de problemen van de Napoleontische veroveringen. De weerstand van Rusland tegen het continentale stelsel van Frankrijk leidde in 1812 tot een breuk tussen beide staten. Daarvóór had Alexander een aantal jaren met Napoleon samengewerkt.

In 1812 marcheerde Napoleon naar Moskou met zijn leger, om het 'hart van Rusland' te treffen. Op 14 september trok hij een bijna lege stad binnen, omdat de meeste inwoners met de Russische troepen waren vertrokken. Van de 275.000 inwoners waren er slechts 10.000 overgebleven. Een enorme brand vernietigde de stad goeddeels.

De volkerenslag bij Leipzig in 1813 was beslissend voor de 'vaderlandse oorlog': het verzwakte leger van Napoleon werd bij de Berezina volledig vernietigd. Bij het Weense congres in 1815 werd Rusland als 'redder van Europa' gevierd.

Brand van Moskou, 1812

Onder Alexander I in het eerste kwart van de negentiende kreeg het centrum van Petersburg een meer uniform karakter door de aanleg van pleinen, boulevards e.d. Grote stedelijke projecten bepaalden het homogene karakter van de stad. Onder Alexander werd gebouwd in een theoretisch classicisme. Dit houdt verband met een veranderende interesse naar puur Griekse vormentaal die men steeds beter leerde kennen.

Nicolaas I (1825-1855) volgde als keizer zijn broer Alexander op. Hij moest de Dekabristenopstand onderdrukken, een oproer van liberale officieren en ambtenaren die een geheim genootschap gevormd hadden met het doel een republiek te vormen. Nicolaas behaalde overwinningen in veldtochten tegen Perzië (1826-1828) en Turkije (1828-1829).

Weinig profijtelijk was zijn optreden in de Krimoorlog tussen 1853 en 1856. Rusland werd geconfronteerd met de grootmachten Frankrijk, Groot-Brittannië en Turkije en verloor Oostenrijk als bondgenoot. Elf maanden lang werd de vlootbasis van Sebastopol vergeefs verdedigd. Tijdens zijn bewind gaat de bouw van grote projecten

in St. Petersburg door. De Italiaanse architect Rossi bouwt o.a. het complex van de Generale Staf en de befaamde Rossi-straat. Ook is hij de architect van het gebouw van Senaat en Synode. In 1829 werd de fameuze Alexanderzuil voor het Winterpaleis geplaatst.

A. Northern, Napoleon trekt zich terug uit Moskou

Alexander I

Kazan kathedraal

Tot de meest indrukwekkende gebouwen van Petersburg behoort de kathedraal van de Moeder Gods van Kazan, door tsaar Paul I nog net voor zijn moord in opdracht gegeven aan de architect Voronikkin. Deze kerk moest de beroemde ikoon van de Moeder Gods van Kazan herbergen. De tsaar wilde eigenlijk een verkleinde kopie van de St. Pieter in Rome, maar na zijn dood kreeg de architect onder Alexander I meer de vrije hand. De koepels en kolonnaden zijn in feite nog het enige wat aan de St. Pieter doet herinneren. Met de bouw werd in 1801 begonnen. Het gebouw is 72 meter lang en 70 meter hoog. De bronzen deuren van de noordelijke ingang zijn kopieën van de Paradijspoort van het Baptisterium van de Dom van Florence. De grootste schilders uit Rusland zoals Brullev werkten aan het interieur.

De oostelijke punt van het Vassilevski-eiland, Strelka genoemd, wordt beheerst door de imposante gevel van de Beurs, in 1804-1810 door Thomas de Thomon in classicistische stijl gebouwd. Het is gebouwd op een hoge granieten sokkel, en omgeven door een zuilenomgang van 44 dorische zuilen. De beeldengroepen aan de korte zijden van het gebouw symboliseren de binnen- en buitenlandse handel.

Op het halfronde plein vóór de Beurs staan twee rostrazuilen, 32 meter hoge roodbruine vuurtorens, gesierd met rostra (= sloopssneppen) en de personificaties van de vier grote Russische rivieren.

Slotplein

Het Slotplein voor het Winterpaleis is het historisch rijkste plein van de stad. In 1819 kreeg de architect Rossi de opdracht het plein opnieuw aan te leggen. Aan de zuidzijde verreesen twee halfronde gebouwen, de vroegere gebouwen van de Generale Staf, met elkaar verbonden door een triomfboog ter herinnering aan de overwinning op Napoleon. Aan de paleiszijde werd de boog gesierd met een bronzen zesspan en gevleugelde overwinningsgodin. In 1834 plaatste Auguste Montferrand de 600 ton zware granieten zuil op het plein. 1200 boomstammen vormden het fundament. Met zijn hoogte van 47,5 meter is hij zelfs hoger dan de Zuil van Trajanus in Rome.

De architect de Rossi ontwierp aan het Dekabristenplein het gebouw voor de Senaat en de Synode, sinds Peter de Grote de hoogste wereldlijke en religieuze instellingen. Het gebouw is een fraai voorbeeld van classicisme.

Ten zuiden van het Dekabristenplein staat de geweldige Isaakkathedraal, genoemd naar Isaak van Dalmatië, de beschermheilige van Peter I. Onder Alexander I werd op de plaats van een oudere voorganger begonnen met dit classicistisch bouwwerk, ontworpen door de Franse ontwerper Auguste Montferrand. De invloed van het Parijse Pantheon is evident. Voor de funderingen waren 24.000 boomstammen nodig. De bouw duurde meer dan veertig jaar.

St. Petersburg, Kathedraal Moeder Gods van Kazan

Vanaf ca. 1750 is in aansluiting op Westeuropese ontwikkelingen een toenemende interesse te bespeuren voor ‘romantische’ architectuur. Deze romantische interesse nam in de loop van de 19de eeuw toe en mondde omstreeks 1850 uit in een overheersend eclecticisme. In de bouwkunst liet men zich inspireren door voorbeelden uit het verleden. In deze periode is door toenemend nationalisme alsmede wetenschappelijk onderzoek de belangstelling voor het verleden ook theoretisch gefundeerd geraakt.

Verlosserskathedraal

Een voorbeeld van deze Russisch-middeleeuwse stijl is de Verlosserskerk te Moskou, gebouwd door de Duits-Russische architect Konstantin Ton. De kubische vorm en de vijf uienkoepels staan in direct verband met de traditionele Russische kerkenbouw. In St-Petersburg werd tussen 1883 en 1907 de Verlosserskerk gebouwd. Zij staat op de plaats waar tsaar Alexander II werd vermoord. Ook hier is een traditionele vormgeving te zien, die ditmaal verwijst naar de Basiliuskathedraal op het Rode Plein te Moskou. Op het Rode Plein bouwde de Engelse architect Sherwood tussen 1873 en 1884 het Historisch Museum, dat in zijn vormgeving de combinatie toont van veelhoekige torens, kokoschniki en tentdaken.

Russische schilderkunst in de 19de eeuw

Sinds de achttiende eeuw maakte Rusland een geheel nieuwe ontwikkeling door die ver af stond van de eeuwenoude orthodoxe traditie. Peter de Grote had ervoor gezorgd dat de beeldende kunsten hervormd werden onafhankelijk van de Kerk. Hij nodigde tientallen westerse kunstenaars uit om in Sint-Petersburg de nieuwe smaak te brengen. Russische kunstenaars werden naar West-Europa gestuurd om de stijlen en vormen van de West-Europese kunst te leren. Portretkunst was het meest verspreid genre in Rusland in de achttiende eeuw, in het bijzonder het ceremoniële portret voor mensen van rang en stand. Antropov is befaamd om zijn waarheidsgetrouwe weergave van portretten, zoals dat van Peter III. Ook Fiodor Rokotov staat bekend als een groot portrettist.

Vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw speelde de Academie van Kunsten een belangrijke rol in de Russische kunst. Deze Academie werd in 1757 in Sint-Petersburg gesticht door Elisabeth I. Anton Losenko was één van de eerste leerlingen, werkend in een grote originaliteit van classicisme. In thema's ontstond een opmerkelijke wending: schilders in deze tijd richtten zich steeds vaker op de eigen Russische geschiedenis, en niet op de Bijbel of Oudheid zoals in het Westen. Een belangrijk portrettist in de tweede helft van de achttiende eeuw is Vladimir Borovikovsky die werkte voor Catharina de Grote.

Landschapsschilderkunst werd een zelfstandig genre in deze periode, met schilders als Shchedrin, Mikhail Ivanov en Fiodor Alexeyev.

Alexander Ivanov, Het Verschijnen van Christus voor het Volk

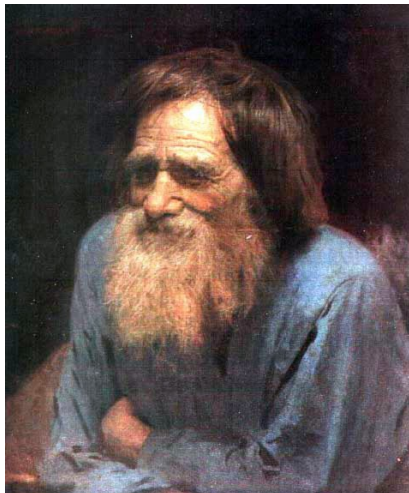
In de negentiende eeuw was de Russische Keizerlijke Academie van Beeldende Kunsten in Sint-Petersburg nog de spil in het artistieke leven. Door de Napoleontische Oorlog groeide het nationale zelfbewustzijn. Vaak werden eenvoudige mensen als helden geschilderd, de Academie ondersteunde patriottistische aspiraties. Toch was portretkunst nog steeds het meest beoefende en gevraagde genre. Een groot portrettist in de eerste helft van de negentiende eeuw was Orest Kiprensky. Beroemd is zijn portret van Pushkin. Ook Karl Briullov had een grote naam. Zijn 'Laatste Dag van Pompei' uit 1830-4 werd het belangrijkste historische werk uit de eerste helft van de

negentiende eeuw. Briullov had Italië bezocht en de brieven van Plinius over de uitbarsting van de Vesuvius gelezen. Hij exposeerde zijn schilderijen in Rome, Napels, Londen en Amsterdam. De Romantiek uit West-Europa is vaak in stijl en thematiek goed herkenbaar.

Alexei Venetianov begon een geheel nieuwe richting in de Russische schilderkunst, schilderen 'à la nature', het weergeven van het Russische boerenleven en het platteland. Pavel Fodotov is de bekendste realist in Rusland, rond het midden van de negentiende eeuw, een Russische Courbet. Hij neigde in zijn werk naar satire en kritiek.

Het werk van de schilder Alexander Ivanov was van uitzonderlijke betekenis voor de Russische schilderkunst. Tijdens zijn verblijf in Italië werkte hij aan zijn immense schilderij 'Het Verschijnen van Christus voor het Volk', uit 1836-58. Het werd zijn levenswerk. Hij maakte meer dan 600 studies en olieverfschetsen. Hij gaf hier mensen van verschillende leeftijd weer en diverse sociale posities. Hij meende dat het Verschijnen van de Messias kon helpen om de ideeën over morele perfectie uit te leggen en de mensheid te bevrijden van slavernij.

Het realisme in dit werk is indrukwekkend. Men herkent de invloed van de klassieke beeldhouwkunst en het werk van Renaissance meesters. Ivanov's studies van naakt zijn de grote triomfen van de schilderkunst in deze periode. Deze zijn buiten gemaakt, en plein-air.

Ivan Kramskoi, Mina Moiseyev, 1882

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd het kritisch realisme de belangrijkste richting in de Russische schilderkunst. In de literatuur was het al eerder te bespeuren. De opkomst van het zelfbewustzijn eind jaren '50 en begin jaren '60 culmineerde in hervormingen en de afschaffing van slavernij. Rusland maakte in deze tijd grote omwentelingen door op maatschappelijk, economisch en cultureel gebied. De Akademie van Beeldende Kunsten bleef echter de wetten bepalen op het terrein van schilderkunst. De bevrijdingsbeweging in Rusland en hervorming van 1861 beïnvloedden de kunst. Veertien studenten verlieten de Akademie in 1863 als protest tegen de beperking van creatieve vrijheid. Zij organiseerden zich in de 'Vereniging van Reizende Kunst Tentoonstellingen'. Dit was de eerste openbare rebellie tegen dogmatiek in de kunst. De thema's van ongelijkheid in de Staat en kritiek op de bestaande orde raakte zeer verspreid in de Russische kunst. Vasily Perov was één van de leidende figuren. Hij begon met moderne genre-scènes. Zijn werk zit vol mededogen voor eenvoudige mensen en protest tegen onrechtvaardigheden in de maatschappij. Anti-clericaal waren zijn beroemde werken 'Paasprocessie in het dorp'

uit 1861 en 'Theedrinken in Mytishchi' uit 1862. Zijn krachtigste werken zijn echter die waarin hij het leven in Rusland toonde zonder satire. 'De laatste kroeg bij de stadspoort' uit 1868 is indrukwekkend in thema en kleurgebruik. Perov schilderde in 1872 een beroemd portret van Dostovjevsky.

De belangrijkste landschapsschilder van de tweede helft van de negentiende eeuw was Isaak Levitan. Hij ontwikkelde het plein-air schilderen en werkte o.a. aan de Wolga. Door hem kwam het impressionistisch sfeer-schilderen de Russische schilderkunst binnen.

Ivan Kramskoi was leider van de Reizende Kunstenaars. Onverwacht is zijn 'Christus in de Wildernis' uit 1872. Zijn voornaamste genre bleef portretkunst, zoals het befaamde portret van Leo Tolstoy.

Vasily Surikov toonde op een gepassioneerde wijze het lot van het volk. In zijn 'Ochtend van de Streltsy Revolutie' herinnerde hij aan de gebeurtenissen van 1698 toen Peter I degenen die zijn hervormingen tegenwerkten liet terechtstellen.

Ilya Repin geldt als de meest vooraanstaande realist in de Russische schilderkunst. Zijn typering van individuele karakters is verbluffend. De tegenstelling tussen het harde leven en de geneugten van de gegoede burgerij raakte hem diep. Tijdens een reis langs de Wolga in 1870 werd hij getroffen door het thema van de Wolgaslepers. Het geldt als een aanklacht tegen het onmenselijke werk dat zij verrichtten. Zijn werk wekte de belangstelling van een kunstcriticus, Vladimir Stasov, die hem bij de culturele elite introduceerde. Via Stasov leerde Repin componisten als Moesorgskij kennen en de schrijver Toergenjev in Parijs. In Frankrijk leerde hij het impressionisme kennen. In de jaren tachtig wordt het thema van de revolutionair zijn belangrijkste onderwerp. Naast dit politiek geëngageerd werk, maakte Repin fraaie portretten. Een beroemd portret van zijn hand is dat van Leo Tolstoj.

Ilya Repin, Ivan IV de Verschrikkelijke en zijn zoon, 1885

Nikolai Gay was ook één van de stichters van de 'Reizende Kunstenaars'. Hij is vooral bekend om zijn bijbelse thema's, zoals 'Golgotha'. Diep geëngageerd met de morele en spirituele kant van het leven, gebruikte hij Bijbelse thema's om zijn houding uit te drukken jegens veel eigentijdse gebeurtenissen en vragen.

Geschiedenis in de tweede helft van de negentiende eeuw

Alexander II (1855-1881), de zoon van Nicolaas, schafte in 1861 in verband met het gevaar van nieuwe boerenonlusten de lijfeigenschap af. De hoge aflossingsschulden op het hun toebedeelde land bracht 47 miljoen van de ‘bevrijde’ boeren in een economische noodsituatie, waardoor hun onafhankelijkheid van de landheren nauwelijks verminderde. Bovendien verhinderde de ‘mir’, de dorpsgemeenschap, die verantwoordelijk was voor het innen van de belasting, elke vorm van bewegingsvrijheid van de boeren.

Alexander hervormde de rechtspraak en het bestuur en voerde in 1874 de algemene dienstplicht in. De ideeën van de Franse februarirevolutie van 1848 vielen ook in Rusland in goede aarde, deze leidden tot de vorming van diverse geheime genootschappen, en verscherpte censuur, vrijwillige of gedwongen emigratie en verbanningen.

In 1848 publiceerde de Duitse filosoof Karl Marx met Friedrich Engels het ‘Communistisch Manifest’, het fundamentele document van het wetenschappelijke socialisme. In Rusland waren er meer boeren dan fabrieksarbeiders, zodat de nieuwe ideeën bijna uitsluitend bij de studenten weerklank vonden. Sinds 1877 waren er steeds meer aanslagen op hooggeplaatste ambtenaren en landheren, hetgeen in 1881 culmineerde in een bomaanslag op de tsaar.

In de tweede helft van de achttiende eeuw ontwikkelde de industrie van Moskou zich in een hoog tempo. In 1882 was het inwonertal reeds gestegen tot 750.000. Maar daarmee groeide ook het proletariaat. Moskou was het centrum van de revolutionaire strijd tijdens de revolutie van 1905, tijdens de februari-revolutie van 1917 en de grote revolutie in hetzelfde jaar.

Nikolaas II

Alexander III (1881-1894) sloot in 1887 met het Duitse Rijk een op initiatief van rijkskanselier Otto Von Bismarck tot stand gekomen geheim verdrag dat beide grootmachten tot neutraliteit in geval van oorlog verplichtte. Toen Bismarck in 1890 door keizer Wilhelm II werd ontslagen, weigerde zijn opvolger Leo Von Caprivi het verdrag te vernieuwen, waarop Rusland in 1892 een verbond met Frankrijk sloot.

In 1894 besteedde Nicolaas II, de zoon van Alexander III als laatste tsaar en keizer van Rusland de troon. Tijdens zijn regeringsperiode verenigden zich de krachten die afschaffing van de monarchie en heerschappij van de arbeiders- en boerenklasse nastreefden. In 1898 werd in Minsk de ‘Sociaal-Democratische arbeiderspartij van

Rusland', de latere Communistische Partij van de Sovjetunie opgericht. De Russische economische expansie in Mantsjoerije en Korea lokte de Russisch-Japanse oorlog uit (1904-1905), waardoor Japan de hegemonie in het Verre Oosten verkreeg.

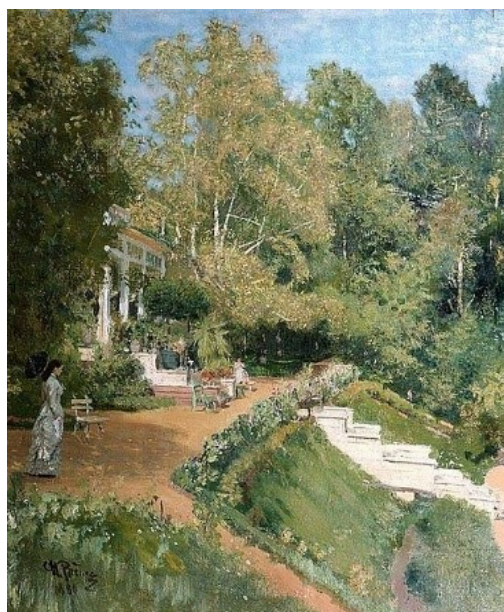
Toen op 22 januari 1905 vreedzaam demonstrerende arbeiders onder leiding van een pope voor het Winterpaleis in Sint-Petersburg overhoop geschoten werden, braken er algemene onlusten uit. In 1905 kwam er in Sint-Petersburg voor de eerste keer een raad van afgevaardigden van de arbeiders bijeen. In Moskou en andere industriesteden van Rusland werden eveneens arbeidersraden gevormd. Nicolaas gaf in zijn 'oktobermanifest' het Russische volk enkele grondrechten en stond de installatie van een 'doema' toe. Nicolaas richtte een 'rijksraad' op, waarvan de leden door de tsaar waren benoemd, die tot doel had de doema tegen te werken. Bovendien hief hij doema 1 en 2 (1906 en 1907) op en veranderde het kiesrecht in zijn voordeel. Op 8 maart 1917 braken er in Rusland arbeiders- en soldatenonlusten uit (februari-revolutie). Op 15 maart 1917 deed Nicolaas II afstand van de troon.

Abramtsevo

Niet ver van Sergiev Possad, het belangrijkste klooster van Rusland, ligt het landgoed van Abramtsevo. In 1843 kocht de schrijver Sergei Aksakov het landgoed. Hij was een vurige Slavofiel die Europese invloed op het Russisch leven en literatuur afwees. Tot zijn vrienden behoorden Turgenev en Gogol die vaak op Abramtsevo te gast waren. Na de dood van één van de zonen van Aksakov werd het landgoed in 1870 gekocht door Savva Mamontov, één van de belangrijkste vertegenwoordigers van de ontwikkeling van Russische nationale kunst. Hij stichtte een kunstenaarskolonie in Abramtsevo. De groep kunstenaars die zich om hem verzamelde bestond uit o.a. Ilya Repin, Valentin Serov, Mikhail Vrubel en de broers Vasnetsov. In de jaren '80 en '90 bloeide er een kunstenaarskolonie die de geest van de middeleeuwse Russische kunst weer probeerde te doen herleven. Diverse ateliers werden opgericht voor de productie van handwerk, zoals meubels, zijde en tegelwerk. De kunstenaars werkten ook aan een aantal bouwprojecten zoals de kerk van Zaligmaker met ikonen van Repin en Nesterov, een vloermozaïek van Victor Vasnetsov en een betegelde stoof van Vrubel.

Abramtsevo

Ilya Repin, Abramtsevo

Beeldende kunst in de eerste decennia van de twintigste eeuw

Een vernieuwend schilder op het einde van de negentiende eeuw was Valentin Serov. Zijn vroege periode werd gekenmerkt door het werk 'Meisje met perziken' uit 1887, dat niet alleen een symbool werd van een symbolistische stijl, maar ook een nieuwe perceptie van leven. Zijn portretten uit zijn rijpe periode tonen het smetteloos gevoel voor stijl, precisie, eenvoud en integriteit van compositie.

Serov was deelgenoot van 'Mir Iskusstva' (de wereld van de kunst), samen met de schilders Vrubel, Korovin, Roerich en Riuabushkin. In 1907 maakte het samen met zijn vriend Leon Bakst een reis naar Griekenland, wat hem inspireerde tot zijn 'klassieke' composities zoals 'de Roof van Europa'.

Valentin Serov, Meisje met perziken

De ideeën van Mir Iskusstva waren de vraag naar creatieve vrijheid, ontkenning van sociale tendenties, en interesse in verfijnde cultuur uit het verleden. Tot aan 1924 bleef deze beweging van belang. De kunstenaars wilden vernieuwing bereiken met behulp van de westerse ontwikkelingen in de beeldende kunst: impressionisme, symbolisme en Jugendstil. Er bestonden nauwe relaties met Parijs en over en weer werden tentoonstellingen georganiseerd. Van de l'art pour l'art-opvatting ging een grote aantrekkingskracht uit. In veel gevallen kozen de kunstenaars voor de eigen, typisch Russische thematiek, oude ikonen en mozaïeken. Ook de choreograaf Diaghilev en de Ballets Russes te Parijs werkten vanuit de idealen van de Mir Iskusstva.

Kuzma Petrov-Vodkin streefde naar een complexe compositie van oude Russische ikoonschilderkunst met moderne kleuren. Boris Kustodiev gebruikt een rijk kleurgamma. Zijn beste werken roemen de schilderachtige natuur van de Russische provincie. Abram Arkhipov was een getalenteerd schilder van boerenafkomst. Arkadi Rylov was een begenadigd landschapsschilder.

Kuzma Petrov-Vodkin, Baden van een rood paard, 1912

Rond 1900 ontwikkelde de art nouveau architectuur zich in de steden Moskou en Sint-Petersburg. De architect Shektel kreeg van Stepan Ryaboesjinsky, mecenas, bankier en miljonair, de opdracht tot de bouw van een fraai art nouveau pand, tegenwoordig Gorki-huis genoemd. Het is een opvallend ontwerp met een flamboyant decor met glas in loodramen en een bijzonder trappenhuis met motieven die herinneren aan de bruisende zee. Aan het exterieur vallen o.a. de smeedijzeren versieringen op, maar ook de friezen met bloemmozaïeken en zachtkeurige keramiektegels. Overal is de invloed van Mir Iskusstva te zien, de Wereld van de Kunst van Diaghilev. Dit was het avant-garde-tijdschrift dat de broer van Ryaboesjinski inspireerde tot het uitgeven van zijn eigen tijdschrift, het Gouden Vlies.

Moskou, Gorki huis, 1906

Russische avant-garde

De Russische avant-garde, waar het constructivisme deel van uitmaakt, is een verzamelnaam voor verschillende Russische stromingen uit de jaren 1905 tot 1930. Vrijwel alle stromingen tenderden naar abstrahering, zowel op het gebied van de beeldende kunst, de vormgeving als in de architectuur. De meest boeiende ontwikkelingen vonden plaats vóór de Revolutie van 1917. Het idee van de Russische Revolutie als motor van de vernieuwingen is onjuist gebleken. Sinds de Revolutie weken veel avant-gardisten uit naar West-Europa, waar zij een niet geringe invloed uitoefenden op diverse meer rationalistisch ingestelde stromingen.

Een kunstenaar als Marc Chagall richt zich op een symbolistische thematiek, die in sterke mate is geïnspireerd op Oudrussische sprookjes en verhalen.

De ontwikkeling van de Russische avant-garde verliep in een aantal stadia, beginnend met het neo-primitivisme (ca. 1908-1910). Daarbij schilderde men in een vereenvoudigde, expressionistische trant. De folklore en Russische volkscultuur waren de belangrijkste inspiratiebronnen. Daarop volgden het kubo-futurisme, een Russische mengvorm van kubisme en futurisme en het rayonnisme. Kubo-Futurisme combineert de vormen van kubisme met de verbeelding van beweging. Ook de Russische futuristen waren gefascineerd door dynamiek, snelheid en het rusteloze van het moderne stadsleven. De vertegenwoordigers van het Kubo-Futurisme accepteerden geen autoriteit, verwierpen de werken van Pushkin en Dostoevsky, en accepteerden zelfs de Italiaanse ideeën niet. Het was een meer literaire dan plastische filosofie.

Mikhail Larionov en Natalia Goncharova ontwikkelden het Rayonisme na een serie lezingen van Marinetti over het Futurisme gehoord te hebben. Zij waren op zoek naar

een kunstvorm voorbij de abstractie, buiten tijd en ruimte en zonder barrières tussen kunstenaar en publiek. Zij leidden de naam af van het gebruik van dynamische stralen van contrasterende kleuren. In deze laatste stijl schilderde men geen voorwerpen of personen, maar de lichtstralen die tussen hen werden weerkaatst. Dichters en schilders werkten samen bij theaterproducties zoals de futuristische opera 'Overwinning op de Zon' met teksten van Kruchenykh en coulissen van Malevich

Ljubov Popova en andere Russische kunstenaars werkten in 1912-1913 in Parijse ateliers. Daar namen zij uit het kubisme de idee over van facettering, rigide indeling in vlakken, en het toevoegen van letters en cijfers.

Tentoonstelling 0.10, 1915

Victor Tatlin, 'een leven voor de tsaar'

Eén van de figuren die in Rusland de volledige abstractie het eerste bereikten, was Malevich (1878-1935). Zelf noemde hij deze schildertrant 'suprematisme', het nieuwe realisme in de schilderkunst.

Op de 'laatste futuristische schilderijen-tentoonstelling 0.10', gehouden eind 1915 - begin 1916, toonde Malevich voor het eerst zijn suprematisme. De nul van de tentoonstelling stond voor het nulpunt, waarvan men wilde vertrekken, het getal tien voor het oorspronkelijke aantal exposanten. In zijn brochure 'van kubisme en futurisme naar suprematisme' introduceerde Malevich de begrippen 'non-objectiviteit' = voorwerpeloosheid en suprematisme. De nieuwe non-objectieve richting in de schilderkunst had volgens Malevich haar suprematie, suprematie van de zuivere gevoelservaring, heerschappij, gevestigd over de oude academische kunst. Malevich beschouwde het vierkant als de eerste letter van een nieuw plastisch alfabet. Malevich: *"Het vierkant is geen onbewuste vorm, het is de schepping van een intuïtieve ratio. Het gezicht van de nieuwe kunst. Het vierkant is een levend, koninklijk kind. De eerste stap naar pure schepping in de kunst"*. Het voornaamste doek dat Malevich in 1915 exposeerde was het 'kwadraat', het later beroemd geworden 'zwarte vierkant op wit'. De suprematistische werken worden gekenmerkt door gekleurde vormen, die asymmetrisch tegen een meestal witte achtergrond zweven, bij Malevich verbonden met ideeën als oneindigheid. Andere schilders die een korte tijd suprematistisch werkten, waren Popova, en Kljun, El Lissitzky, Chashnik en Suetin.

Constructivisme als utopie: nieuwe zienswijzen

In 1917 braken de februari- en oktoberrevoluties uit. Dit leidde tot de val van het tsaristische bewind van Nicolaas II en de stichting van de communistische arbeidersstaat van de Sovjet-Unie door Lenin. De suprematistische en constructivistische kunstenaars zien hun vernieuwingen als de ideale illustratie van de nieuwe maatschappij: het figuratieve van de bourgeois-kunst is overstegen door de utopistische abstracte kunst.

Als brede beweging omvatte het constructivisme alle kunsten en bezat het nobele utopische streven een totaal nieuwe wereld te scheppen, waarin zuiverheid, harmonie en orde werden belichaamd. Het was eng verbonden met het communisme. Artistiek talenten werden aangewend om nuttige dingen te maken. De vernietiging van de gevestigde politieke en maatschappelijke orde leverde de noodzakelijke *tabula rasa* om iets geheel nieuws te kunnen opbouwen. Utopia - de schepping van de volmaakte maatschappij - leek binnen handbereik. Het constructivisme beoogde de werkelijkheid te veranderen door kunst.

Achter alle uiteenlopende manifestaties van het constructivisme school een ongebreideld enthousiasme voor de machine en de wetenschappelijke en technologische mogelijkheden van een industriële samenleving. Het constructivisme zag de techniek als het middel om de menselijke geest te bevrijden, het menselijk lichaam te emanciperen en een nieuw type mens te creëren, vrij van alle vroegere onvolmaaktheden. In het Rusland van ná de Revolutie had de machine ook de bijklank gekregen van associatie met de arbeider, ogenschijnlijk de nieuwe leider van de Sovjet-staat. Euclidische geometrie, helderheid en precisie waren de kenmerken van de gemechaniseerde wereld, en deze idealen maakten wezenlijk deel uit van de artistieke producten van kunstenaars en architecten die zich bij deze beweging hadden aangesloten. Daaruit sprak hun toewijding aan de moderniteit.

El Lissitzky, Neuer, 1923

De beeldtaal van de abstracte schilderkunst beïnvloedde direct de toepassing van typografie en grafisch ontwerp in boeken, reclame en posters. Men vond dat de schreefloze letter het meest geschikt was voor moderne publicaties en de werkelijkheid uitdrukte van de opkomende industriële wereld. In Rusland was dit lettertype geïntroduceerd door o.a. Alexander Rodchenko. Zulke principes waren met name in Rusland relevant, waar na de revolutie posters een grote rol speelden bij de

verspreiding van de nieuwe communistische waarden. Zwart en rood werden de kleuren van de revolutie, diagonalen suggereerden beweging en vooruitgang.

In Rusland baseerden kunstenaars hun werk direct op vormen uit de wetenschap en techniek. Rodchenko maakte een serie hangende constructies met een wiskundige figuur als uitgangspunt en zwevend als een driedimensionale sculptuur.

Op alle terreinen van ontwerp en vormgeving speelde het theater een belangrijke rol als proeftuin voor utopia. Vaak werden glijbanen, steigers, raderwerk tot één machine als decor en speelplaats voor het toneelspel. Alle acteurs waren hetzelfde gekleed (vaak werkkleding) in simpele kleding. Daarmee werd de collectieve identiteit benadrukt, terwijl de robotachtige motoriek van de toneelspelers de relatie met industrie, machine en techniek versterkte.

Binnen de architectuur werd een bijna universele vormentaal gangbaar die men beschouwde als de belichaming en uitdrukking van de nieuwe mogelijkheden van de bouwtechnieken, de rationaliteit en technische noodzaak van het nieuwe tijdperk. Rechthoekige vormen hadden de voorkeur.

Popova, ontwerp decor theater

Arbeidersclubs werden gezien als een essentieel ideologisch instrument om de nieuwe mens op te voeden en een nieuwe communistische cultuur te stichten. Soberheid ging daarbij hand in hand met praktische eisen voor standaardisering. Er was per slot van rekening in de Sovjet-steden een tekort aan ruimte en de middelen waren beperkt. Ook in de architectuur werden de plattegrond en de vorm geheel gedictieerd door de gebruikte constructietechnieken en de functionele indeling van de binnenruimtes. Langzaam aan werd het idioom van de Stijl aangenomen, zonder hun eigen functionele stijl te verloochenen. De architect Melnikov was de meest dynamische ontwerper.

Aangespoord door de Oktoberrevolutie had Malevich het suprematisme gebruikt voor meer utilitaire doeleinden. Uit het werk van Malevich bleef een mystieke en spirituele ondertoon spreken: hij stelde zich een nieuwe wereld voor die in abstracte vormen was gegoten.

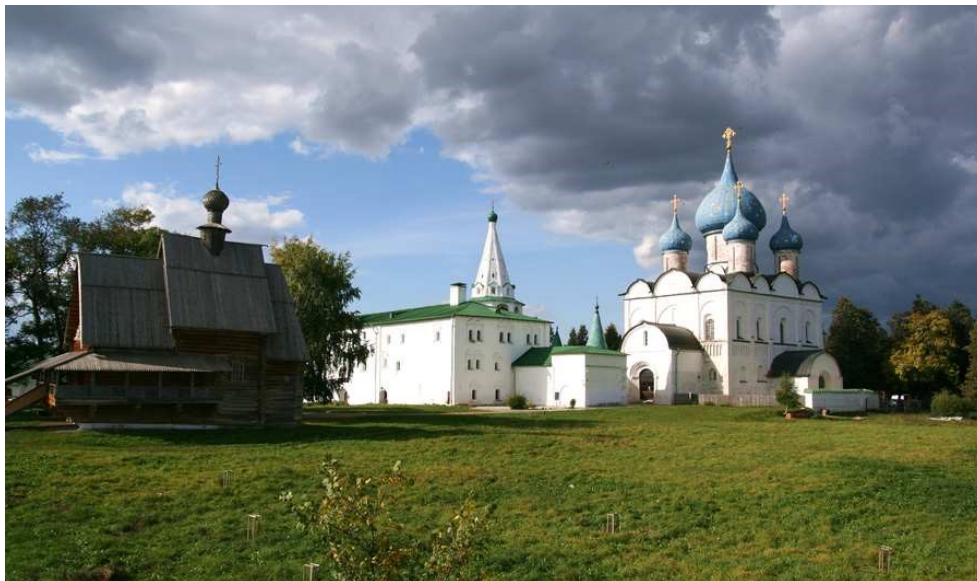
Suzdal: miniatuur van Rusland tijdens de tsaren

Suzdal ligt op 220 kilometer van Moskou. In de twaalfde eeuw was het enkele tientallen jaren hoofdstad van het rijk Rus. Sinds 1967 is de kleine stad een openluchtmuseum. Kerken met glinsterende koepels, kolossale kloostermuren en witte handelshuizen geven een beeld van een stad in het oude Rusland.

In de tiende eeuw vestigden de eerste Slaven uit Smolensk zich in Suzdal. De belastinginners van de grootvorst verschenen spoedig daarop. In 1042 kwamen de Suzdalers tegen de landsheren in opstand, maar de rel werd bloedig onderdrukt. Bojaren en dienaren van de vorst kwamen naar Suzdal en eigenden zich het land van de vrije boeren toe. Na hen kwamen ook christelijke missionarissen.

Joerij Dolgoroekij, een zoon van Vladimir II, vocht hardnekkig om het bezit van het grootvorstendom Kiev. In 1152 vestigde hij zich in Suzdal, waarna de stad enorm opleefde. In de bocht van de rivier de Kamenka ontstond een ommuurd Kremlin met een gracht. De possad om het marktplein werd omgeven door een indrukwekkende muur. Hoewel de zoon van Joerij, Andrej Bogoloebkij, naar Vladimir vertrok, bleef Suzdal bloeien. In 1238 kwam hieraan een plots einde door de invallen van de Mongolen.

In de dertiende eeuw werden grote kloosters gesticht. Halverwege de veertiende eeuw werd Suzdal de zetel van een metropoliet. In 1392 kwam de stad bij het grootvorstendom Moskou. Vanaf het begin van de vijftiende eeuw had de stad geen politieke betekenis meer, maar als kloosterstad genoot zij de bescherming van de Moscovitische grootvorsten.

Suzdal, Kremlin met Maria Geboortekathedraal

De zeventiende eeuw was voor Suzdal rampzalig. Tussen 1608 en 1610 plunderden de Polen en Litouwers de stad, in 1634 volgden de Krimtataren, in 1644 stond de hele stad in brand, van 1654/5 woedde een pestepidemie en in 1719 stond de stad voor de tweede maal in lichterlaaie. Peter de Grote schafte het aartsbisdom (sinds de vijftiende eeuw) af, maar de burgers vervingen elke bouwvallige kerk door een fraaiere. Juist in deze periode kwam de icoonschilderkunst tot bloei.

In 1796 kwam Suzdal onder het bestuur van Vladimir. Aan het einde van de negentiende eeuw was Suzdal bijna vergeten.

De oude stadskern, het Kremlin, lag op een hoogte, aan drie zijden omsloten door de Kamenka. De oostzijde werd beschermd door een massieve muur. In het midden van Kremlin staat het fraaiste gebouw van Suzdal, de Maria Geboortekathedraal met vijf blauwe met gouden sterren versierde koepels. Vladimir Monomach bouwde op deze plaats rond 1100 de eerste houten kerk. Joerij Dolgoroekij verving in 1148 deze door een kalkstenen gebouw. Op de fundamenten van deze laatste ontstond tussen 1222 en 1225 de nieuwe kathedraal. De bovenverdieping werd tussen 1528 en 1530 in baksteen opnieuw opgetrokken, nadat dit deel in 1445 ingestort was. De koepels dateren van 1750, ter vervanging van het oorspronkelijke zadeldak. De ‘Gouden Deuren’ aan west- en zuidportaal dateren uit de dertiende eeuw. Zij zijn in Rusland het oudste voorbeeld van vergulding in het vuur.

De klokkentoren dateert uit 1635. Deze is door middel van een galerij met het aartsbisschoppelijk paleis verbonden. Een fraaie trap onder een groen betegeld tentdak leidt naar de bovenverdieping van het paleis, nu museum. In 1960 werd in het Kremlin de houten Nicolaaskerk uit 1766 uit het dorp Glotovo opgebouwd. Het is een fraai voorbeeld van traditionele houtbouw.

In het oosten van het Kremlin staat de Nicolaaskerk van 1720. Op het platte tentdak staat een sierlijke uivormige koepel. Portalen en vensters zijn fraai omlijst. De klokkentoren heeft kokoschniki, vierkante sjirinki en veelkleurige tegels; het hol gewelfde tentdak is een uitvinding uit Suzdal.

Niet ver hier vandaan staat de Johannes de Doperkerk, volgens hetzelfde principe gebouwd, maar soberder.

Suzdal, classicistische winkelgalerijen

De witte winkelgalerij werd tussen 1806 en 1811 in classicistische stijlgebouwd. Het oude marktplein wordt beheerst door de kerk van de Opstanding van de Heer, een schenking van tsarina Natalja Kirillova (1695), de moeder van Peter de Grote.

In de noordoosthoek van het marktplein (torg) staat de Konstantin en Helenakerk uit 1707. Daarnaast de in 1787 gebouwde kerk van de Moeder Gods van alle Rouwenden, een winterkerk. Ten noorden van de torg staat de Lazaruskerk, een stichting van handelaren en handwerkers. In 1745 verrees de Antipa-winterkerk met een kleine koepel naar houtbouw- voorbeelden. De klokkentoren is zeer fraai, vanwege de kleurrijke beschildering.

In de laagvlakte aan de overkant van de Kamenka bleven van de oude leerlooierswijk binnen de bocht van de rivier enkele kerken over, de kerk van de Geboorte van Johannes de Doper, 1739, en de Epifaniaskerk, 1781.

Buiten de stadsmuren van Suzdal lagen 15 kloosters, gedeeltelijk als weerklooster gepland.

Het klooster van de Depositie van het Gewaad heeft een fraaie Heilige Poort, 1688. De poort heeft twee ongelijke doorgangen en rood-witte achthoekige tentdaken met uivormige koepels. De kathedraal van het klooster dateert uit de eerste helft van de zestiende eeuw. Het klooster staat op het hoogste punt van de stad.

Het Alexanderklooster op de steile helling van de Kamenka werd gebouwd door alexander Nevskij in 1240. Tot de periode van Catharina II behoorde het klooster tot vier kloosters in het rijk Rus die de status van lavra hadden. Van rond 1700 zijn drie gebouwen bewaard: de Christus Hemelvaartkerk, de klokkentoren en de Heilige poort.

Suzdal, Spaso Ewfimijewskij klooster

Het Spaso Ewfimijewskij klooster ligt met zijn hoge verdedigingsmuur en 12 kolossale ronde torens schilderachtig aan de oever van de Kamenka. De 1200 meter lange fortificatie ontstond rond 1664.

Het klooster werd gesticht in 1352 door de monnik Euthymius. De monnik werd in 1594 heiligverklaard. Boven het graf van de heilige abt ontstond een kleine kerk, waar aan de noordkant in 1594 de grote kathedraal van de Gedaanteverandering van Christus werd gebouwd. Op de gevel bevindt zich een fresco uit de zestiende eeuw met de voorstelling van Transfiguratie. De fresco's in de kerk dateren uit 1642, gemaakt door Goerij Nikitin en Sila Savin uit Kostroma. Naast de kathedraal bevindt zich het graf van Dmitrij Posjarskij.

De klokkenstoel van het klooster ontstond tussen 1599 en 1691 uit een tienhoekige kerk met klokkentoren. Naast de hoge poorttoren van het complex staat de poortkerk van Maria Boodschap, zestiende/zeventiende eeuw.

De Maria-Hemelvaart rectoriumkerk uit 1525 staat ten westen van de kathedraal en is de oudste kerk met stenen tentdak in Rusland. Het gebouw van de monnikencellen is nu museum voor volkskunst. Aan de noordkant van het klooster bevond zich begin negentiende eeuw een gevangenis voor christenen die de kerkelijke wetten hadden overtreden. In het woonhuis van de archimandriet bevindt zich een collectie manuscripten en boeken.

Aan de Kamenka ligt het klooster van Onze-Lieve-Vrouw Bescherming en Voorspraak, het Pokrowskij- klooster. Volgens de overlevering zou het klooster door vorst Andrej Konstantinovitsj gesticht zijn, nadat hij in 1364 ternauwernood aan een storm op de Wolga was ontkomen. Historisch geldt echter de Moskouse grootvorst Vassilij III als stichter. Door zijn gulle stichtingen aan het klooster verwierf hij de goedkeuring van de metropoliet voor zijn scheiding van zijn vrouw Solomonija Saboerova. Hij wilde trouwen met de mooie jonge Poolse Jelena Glinskaja. Hij stuurde zijn gescheiden vrouw naar het klooster waar zij een zoon ter wereld gebracht moet hebben.

Om zijn leven te redden werd hij in het geheim opgevoed buiten het klooster en hield zich voor dood. Het klooster zou later vaker een verbanningsoord worden voor voorname vrouwen, zoals de vierde vrouw van Iwan IV, Anna Vassiltsjikova, en de vrouw van Peter de Grote, Jevdokija Lopoechina.

Suzdal, Pokrowskij-klooster

De hoofdingang van het klooster wordt gevormd door de Heilige poort met de kerk van Maria-Boodschap uit 1518. De kathedraal van Maria's Bescherming is tussen 1510 en 1518 onder Vassilij III gebouwd als een klassiek, sober gebouw. Tegelijkertijd ontstond de klokketoren. Het exterieur van de Anna Ontvangeniskerk wijst op een Poolse bouwmeester. Deze refectoriumkerk werd onder Ivan IV gebouwd. Voor de kloostermuren ontstond in 1694 de grote Petrus en Pauluskerk met vijf uivormige koepels, en in 1712 de kleine Nicolaaswinterkerk.